

inger

Hd. 188.

IOH. IACOBI HOTTINGERI
DISPUTATIO
STOLPIANA

DE
SENSU HONESTI.

Cum animadversionibus EHLERSII V. CI.
quibus responsum est.

ACCEDUNT

PRÆLECTIONES ACADEMICÆ DUE
IN QUÆSTIONEM
AB STOLPIANI LEGATI CURATORIBUS
ANNO MDCCLXXIV. PROMULGATAM.

TURICI,

Lätteris Orellii, Gesneri, Fueslini & Socc.

MDCCLXXVI.

KOEN. FRIED.
UNIVERS.
ZU HALLE

EXCELLENTIS INGENII- ET DOCTRINÆ
VIRIS
LUD. CASP. VALKENARIO
ET
DAVIDI RUHNKENIO
S. P. D.
IOH. IAC. HOTTINGERUS.

Multa quidem, quæ per externarum gentium terras ac regiones iter facienti mihi acciderant, grata inprimis & jucunda recorder; gratissima vero longe, & quam sæpissime recolo, memoria est eorum, quæ pauca quidem sed tanto cariora temporis momenta, in urbe VESTRA atque amborum domibus, biennium fere abhinc transfegeram. Nam quæ singula homini literarum amanti vel gratum urbis peregrinæ adspectum vel jucundam magnorum virorum familiaritatem efficere solent ac possunt, ea ego omnia apud VOS juncta simul cumulataque reperi. Et Lugduni qui-

dem VESTRI si vel unica hæc commendatio
fuisset, quod scirem, ex quo primum Acade-
mia fundata erat, tot tantisque illam summo-
rum hominum ingeniis concelebratam fuisse,
quot & quanta vix umquam alia terrarum
ulla regio simul amplexa fuit, næ ego pro-
fecto, & istius cœli spiritum trahens, & in
isthoc terræ solo inter maximorum quondam
virorum vestigia, monumenta & sepulcra
versans, abunde me felicem judicavissem.
Etenim hoc ego animo semper fui, ut exi-
miæ virtutis memoria & præstantium magni-
tudine virorum qualicunque recordatione ma-
ximopere commoverer, & novas subinde ad
egregiorum quorumvis facinorum, quantam
ingenii atque virium mediocritas ferret, imi-
tationem pectore flammam conciperem. Ita-
que mœnium VESTRÆ urbis turriumque ad-
spectu primo

— exultantia hausit

Corda pavor pulsans laudumque arrecta
cupido.

Cum vero Academiam ipsam ingressus, & loca illa concelebrata, nunc VESTRA, antiquitus autem permultorum VESTRI utriusque similitium, id est, summorum hominum, sapientia contemplerer, quorum imaginibus defixus inhærebam; tum & magis magisque animum attolli, & impensius palpitare pectus, & mentem meam sacro quodam horrore penitus penitusque correptam sensi. Tunc opportune animum subiit Pisonis memoria, cum in veteri quondam academia cum Cicerone versaretur, ipsius loci, ubi Platonem aliquando primum disputasse meminisset, ad spectu solaque Speusippi, Xenocratis ac Polemonis cogitatione, haud leviter commoti. Quo lubentius huic meo sive sensui cuidam sive errorisum obsecutus, minime id quidem mihi pudendum ratus, si, quod tanto viro & Athenis & in academia summos Græciæ philosophos cogitanti acciderat, idem tot præstantium magnitudine virorum talis memoria apud me homuncionem efficeret. Primum

igitur *Josephum Scaligerum*, veluti ceterorum
aliquem Deum, non sine magna ambitione,
ab ipso Galliarum rege efflagitatum, per mœ-
nia portasque urbis duci, quasi triumphantem,
videbam. Cujus modo tristissimum funus &
academiae orbitatem & humanarum rerum
fragilitatem, cum *Heinsio*, quem ille disci-
plinae suae alumnum primogenitum vocare
solebat, deplorabam. Deinde vero ab isthoc
acerbissimo luctu avertens animum, *Salma-
sum*, & *Fridericum Gronovium*, & *Burman-
num*, & *Perizonium* ceterosque horum simi-
les permultos praesentes quasi oculis contue-
bar. Quibus tamen mihi omnibus *Hemster-
huisius* felicitate inprimis antecellere est vi-
sus, quod disciplinae suae heredes, VALKE-
NARIUM & RUHNKENIUM, eundemque
hunc virtutum & doctrinae facundissimum
praeconem, post se reliquisset. Horum autem
dum vago obtutu vel omnium vel singulo-
rum vultibus oberrarem, non tamen illa vo-
luptas aliquo meo dolore caruit, propterea

quod abavi nostri, *Henrici Hottingeri*, in illis imaginem desiderarem. Qui honestissima lege arcessitus illuc, nisi praematuriora fata in ipso itinere diuturnioris gloriae fructum intercepissent, etiamsi Academia vel in uno *Schultensio* habeat, quo se in isthoc genere jactare possit, tamen in ceteris locum fortasse fati honorificum occuparet. At vero jamdudum animus monebat, ut isthaec, quantumvis gratissima, sed tamen mortuorum monumenta relinquerem; quod scilicet, quo majus quidquam aut pretiosius urbs ista nihil habet, illos nondum vidissem, qui perennem tantam Academiae gloriam tuerentur. Quemadmodum vero antea Goettingam *Heynio* suo, Lipsiamque *Ernestio*, qui quidem unus instar multorum est, fortunatas judicavissem, ita nescio, an etiam beatior mihi hoc certe in genere Lugdunum, VALKENARIUM RUHNKENIUMQUE amplectens una videbatur. Quorum ego virorum eximia fama permotus & propriae quadam nec inho-

neſta gloriolae ſpe atque cupidine allectus,
ne vel intempeſtively oſtia pulſarem, a me
impetrare non potui. Quod enim paucis
ante menſibus, de ſenſu, quem dicunt mo-
ralem, ad *Stolpiani* legati Curatores, excel-
lentiffimos viros, ſcriptum dimiſeram, id
fortaſſe cum meo nomine ad aures VESTRAS
aut oculos perveniſſe ſperabam. At vero,
quod non tantum ea humanitate, quam in
utroque VESTRUM antea praedicari ſum-
mam audiviſſem, me excepitiſtis, ſed quod
de iſthac etiam opella mea tam benigne ac
liberaliter judicaviſtis, quod TU, excellen-
tiſſime RUHNKENI, non modo [ad majora
conanda animum addidiſti, ſed, ſi quando
in Philologicis, ad quae TIBI forte non
omnino ineptus videbar, tentare quid vel-
lem, ditiffimis manuſcriptorum codicum,
VESTRÆ bibliothecae, copiis TE mihi ſup-
petias laturum ultro promiſiſti, id, fateor,
longe ſupra ſpem omnem meam aut expe-
ctationem erat. Cujus tantae VESTRÆ in

me humanitatis, ut aliquod vel levissimum
monumentum extaret, & hoc & quod pari
consilio postea scriptum dimisi, nominibus
VESTRIS sacrum esse volui, non quod, in
isthac mea tenuitate, vel hoc vel aliud ullum
dignum VESTRA magnitudine munus a me
proficisci posse opinarer, sed ne maximi
mei in VOS studii & gratissimi animi me-
moriā non testatam relinquerem. Scripsi
TURICI, VI. ID. MAII, MDCCLXXVI.

Præfatio.

Paucula sunt, quæ libellum istum vel emturos vel lecturos non omnino ignorare volui. Non novas trado binas hasce disputationes. Prior enim cum Stolpianis super isthoc argumento scriptis, biennium abhinc, edita fuit: alteram cum earundem disputationum recentissimo volumine prodituram ex Lugdunensium Gallicis ephemeridibus cognovi. Typis vero separatim nunc excudenda ea curavi, quo optimorum quorundam virorum, studiis nostris faventium, desiderio satisfacerem. Ac scriptum quidem nostrum de sensu, quem moralem dicunt, jam antea denuo recensum fuit atque editum a Martino Ehlerfio, in fasciculo dissertationum philosophici argumenti. Varias simul animadversiones suas adjecit Vir clarissimus, quibus nostram opinionem refellere est conatus. Has ego nunc servavi, ut responderem. Majus denique operis animo concepi, ubi otium ceterarumque rerum ratio passura erit, exsequendum. Permagne enim res & dignitatis & ponderis est. Et certe ab utraque parte multa, non sine aliqua probabilitate, in hanc rem disputari posse mihi persuadeo. Magna igitur rem totam accurate explorandi & discrepantes philosophorum sen-

tentias, mente ab omni partium studio liberrima, ea denique, qua illum esse necesse foret, qui verum querere se, non scire, sibi certus persuaderet, veteris academice more, nostra Germanorum lingua illustrandi cupido animum inceserat. Et hoc, uti jam professus sum, forte aliquando tentabo, sed malim tamen a viro aliquo & acutiore nobis & disertiore, vim enim dicendi ab hoc genere abesse nolim, laborem isthunc anticipari. Nam isthac quidem opella mea, me mihi placere, tantum abest, ut non semel scripsisse noluerim. Quapropter ad Batarvos ita misi, quasi perditam operam arbitraver, & certe nil minus quam honorem illum speravi, quo parem suffragiorum numerum ferens non nisi forte ab Hennerto V. CL. victus discessem. Quo igitur illorum, quibus legati Stolpiani commissa cura est, amplissimorum doctissimorumque virorum adsensum justius iterum meruisse viderer, conscripsi ac dimisi alteram disputationem super novissime promulgata questione. Verum melius mereri volentem seu fortuna seu eventus destituit. Neque interea me penitet operæ collocatæ. Quare & hoc simul eaque potissimum forma edere decrevi, quæ præterito anno acroamati publico accommoda-

veram. Idque eo consilio feci, cum ut aliqua retinendi potestas esset, quæ tempore illo nova adjecissem, tum ut optimis quibusdam viris, qui me isthæc audientes impietatis summæ, quasi Numinis fidem ac religionem omnem sustulissent, postulaverunt, nunc, summo in otio, sedato & tranquillo animo causam nostram explorandi judicandique copiam facerem. Hæc omnia sunt, quæ tempore isthoc monenda duxi. Jam valete, & si quid placet, fruimini. Qui autem meliora nostis, monete quæso & corrigite; ego vero lubens gratissimoque animo obtemperabo. Si quibus omnia displicebunt, illos, ne emant, rogo; aut emturi etiam vel non emturi, per me licebit, dilacerent, & boni nihil ab homine nequam proficisci posse, dicant. Multa expertus, brevi illo tempore, quo literarum isthoc curriculum ingressus sum, & hæc & alia plura æquo animo paratoque feram. Quidquid enim nonnulli de me dixerint, tantæ certe bonitatis homo sum, ut ne malis quidem sua gaudia invidiam. Scripsi TURICI, III. Non. Januar. MDCCLXXVI.

DISPUTATIO
DE
SENSU HONESTI.

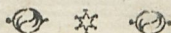
Quid aut laudari rite aut vituperari potest, si
ab ejus natura recefferis, quod aut laudandum
aut vituperandum putes? *Cic. de legib. I.*

DISPUTATIO
DE
SINU HONESTI

*Sitne aliquis sensus homini innatus, quo dirigatur
ad cognoscendum & impellatur ad faciendum bo-
num morale.*

Cum in omni, quæ præceptis continetur, arte
ac disciplina permultum interest, ut ab aliquo
principio & quasi fundamento profiscatur; tum
in primis, quæ de officiis traduntur præcepta,
fatis firma esse & stabilia nequeunt, nisi per-
fecta ante, explicitaque honesti natura & ra-
tione. Nisi enim, qualis illa sit, appareat, quid
faciendum sit fugiendumve certe intelligi non
potest. Atque nimirum ex eo nati sunt pluri-
pessimique errores, cum, qui de officiis præci-
perent, aut non certa niterentur ratione, aut, in
magna opinionum varietate, ea sibi quisque fin-
gerent, in quæ incidere ista sentientem necesse

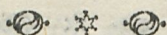

erat. Quo factum, ut homines male laboriosi, rem minime obscuram, difficilem atque impeditam disputando redderent, ipsique adeo diei lucem eripuisse viderentur. Verum quidquid alii aut dicant, aut existiment, ego mihi ita prorsus persuadeo, neque me ex illa opinione, cujusquam vel auctoritas vel solertia dimovebit, ne magnum inter hominum actiones discrimen, & quæ recte fiunt, ac cum virtute, non propter commodum aliquod aut fatalem temporum necessitatem, sed sua natura internaque honestate & convenientia laudabilia, & quæ contra, per se turpia hominisque excellenti naturâ indigna esse credam.

Sed sunt nonnullæ philosophorum disciplinæ, quæ virtutem honestatemque omnem tollunt, dum illam colendam dicunt, vel quia utilis, vel quia ob communitatem vitæ hominumque societatem necessaria sit. Qua opinione, quid potest esse perverius? Est enim non solum recta ad fraudes ac scelera via, verum ejicit e vita magnitudinem animi pluresque alias virtutis partes, atque aditum ad eorum officiorum inventionem, quæ illas

Sequuntur, præcludit. Cumque officia tempore nata, tempore quoque mutari necesse sit; clarum est, dictorum atque factorum constantiam & fidem tolli: quibus sublatis, quid sanctum hominibus erit, aut intemeratum? Eæ igitur disciplinæ, quoniam officia verbis quidem reliquerunt, sed re sustulerunt, de iis disputare nequeunt.

Est autem fundamentum officiorum virtusque adeo ipsa posita in rerum natura, factorumque interna vel convenientia, vel repugnantia, sine qua nihil omnino honestum neque turpe, nec officium quidem ullum, sed æqualia omnia fuerint. Neque vero jam illa parvi momenti est quæstio, huic alteri conjuncta, unde ea recti honestique persuasio nascatur. Ut enim error omnis perniciosus, ita inprimis tum cavendus est, cum in eo aliquid ad pravas actiones momenti fuerit. In quo quidem, ut sæpe alias, discrepant philosophorum sententiæ, pro diversis eorum de honestatis natura opinionibus; cum alii ea ratione colligi argumentisque probari, alii naturali quodam & quasi ingenito sensu patefieri existiment. Quid-

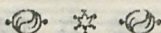

quid est, cum eam videremus quæstionem ab amplissimo collegio, doctorum hominum industria publice propositam, volumus experiri, num in eo argumento, cum aliquo fructu versari, & utramque opinionem ita conciliare possemus, ut, quid veri aut falsi nobis animadvertisse in quaque re visi sumus, doceremus. Primum igitur de ipso recti honestique sensu paucis disputandum videtur: quo facilius, explicita ejus natura, pateat, quid de tota hac ratione judicandum sit.

Duplex omnino ratio est, qua veri omnis cognitio oritur. Aut enim mens rerum impulsu ipsa movetur, aut eorum ipsorum, quorum usum atque experientiam nacta est, contentione collationeque instituta, quid verum sit, expendit, atque efficit. Atque hoc quidem rationi proprium est, illud autem sensu efficitur. Nam de phantasia ideo nihil dicimus, quod ea nonnisi, ex iis, quæ ab sensu tradita memoria acceperat, partium aut conjunctione aut separatione, res forma quidem, non vero interna sua ratione novas effingit. Quo autem corporum, & quæ ad ea pertinent, ad animum imagines transmittuntur, is externus

dicitur sensus. Cujus generis sunt colores corporumque magnitudo atque figura, ceteraque eorum proprietates, quæ singulis sensus instrumentis sunt subjectæ.

His vero duobus natura adjunxit tertium aliquid, sive sensum appellare, sive alio nomine libet. Quamvis enim discrepet ab utroque, propius tamen ab sensu abest, ut quodammodo, quasi duæ formæ uno genere contineri videantur. Neque enim solæ rerum concretarum species observantur animo. Ac primum quidem hoc ita fert animi natura, ut a rebus externis se colligere, vimque suam ad se ipsam earumque rerum contemplationem convertere possit, quæ concitato sensu apud se fuerat expertus. Ex quo conflatur novum aliquod notionum genus, totumque ab eo diversum, quod ab externo sensu oritur. Princepsque illa communisque notio est, quam sibi mens de propria sua natura effingit; in qua nihil est concreti, nihil quod sub aspectum, ceteraque externi sensus instrumenta cadat. Quæ quoniam sine mentis agitatione aut conjectura sensu quodam & quasi conscientia efficiuntur, cognitio-

nis istum fontem, recte, opinor, internum sensum vocaverimus.

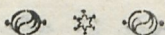
Porro cum animus non uno modo rerum sensu afficiatur, necesse est, istam ejus conscientiam eadem ratione distingui. Ut enim alia nobis sentimus probari, displicere alia, ita aut voluptatis aut tædii, quæ nonnisi in animum cadunt, notio exillit. Insunt autem in quibusdam momenta actionum, contraque ancipitem nonnulla cogitandi curam adferunt, faciuntque, ut incerti pendeamus animi. Quæ cum experimur, tum & dubitatio, qualis sit, apparet, & quam vocamus voluntatem aut declinationem.

Quemadmodum vero non solum rerum exter-
narum, per sensum, ad animum transmittuntur
imagines, sed insunt quaedam in his ipsis, quo-
rum contemplatione nos delectari intelligimus,
itemque invisæ alia, & a quibus oculos atque au-
reis totosque adeo nos avertamus; ita pari modo
eorum, quæ animus interiori isto sensu apud se
deprehendit, movent quædam approbationem spe-
cie quadam liberali atque honesta, contraque sunt
nonnulla ejusmodi, ut ipsa turpitudine displicere

omnibus necesse sit. Igitur quæ aut ipsis nobis aut aliis fraudi ac detrimento sint futura, ea velle non solum indecorum, sed turpe atque inhumanum videtur, nihilque magis decere arbitramur, quam modum atque constantiam in cupiditatibus, tum in dictis factisque omnibus. Quo fit ut, cum vel errore lapsi, vel vehementiore quadam animi perturbatione abrepti, ab honestate declinaverimus, mox ad sanio rem mentem reverbos nostri nosmet pudeat pigeatque, neque raro adeo reperti fuerint, qui, graviori aliquo scelere admisso, excedere e vita maluerint, quam patrati facinoris memoriam ulterius retinere.

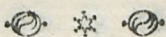
Quæ cum apud nos experimur, voluptatis nostræ aut tædii aliquam possumus adferre rationem, aut non possumus. Sin hoc; sensus est: sin illud; persuasio erit ab argumentis profecta. Sed potest interdum accidere, ut sensus videatur esse eorum, quorum apparebit ratio, si complicatam confusamque animi notionem evolvamus. Itaque virtutis ejusmodi plerorumque sensum esse, neque ii negant, qui, quid faciendum sit fugiendumve argumentis probari posse, existimant. Di-

cunt enim, eorum sæpius animum clandestina
 quasi vi impelli, quæ aperte alii atque accurate
 momenta perspiciunt. Sed si, virtus sensu con-
 tineatur, nec ne, quæritur, non istum sensum
 intelligimus, qui revera non est sensus. Tum
 enim hoc scire volumus, num ulla honestatis,
 præter ejus naturam, sint momenta, sive a non-
 nullis ea intelligantur, sive minus.

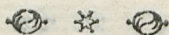
Quando autem virtutis assensum dicunt a ra-
 tionibus oriri argumentisque firmari: hoc nimi-
 rum eam habet potestatem; esse aliquid præter
 virtutem, quapropter ea expetenda videatur.
 Ergo, qui, quid honestum sit, aut turpe,
 sensu percipi negant, ii vulgo officium omne
 ab utilitate commendare student: quoniam si
 virtus propter se expetenda foret, nulla ejus
 ratio posset adferri. Quod enim dici posset;
 quia pulchra, quia amabilis; ea nulla ratio est.
 Id enim ipsum quæritur, cur pulchra, cur ama-
 bilis, cur expetenda sit.

Duplex autem genus eorum esse video, qui
 in hac causa a nobis discrepant. Nam fatentur
 quidem alii, magnum discrimen inter bonas pra-

vasque actiones, virtutemque omnino esse expetendam vitiumque fugiendum; illud autem metuere videntur, ut, quid honestum sit, quidve minus, sensu potius percipi, quam argumentis probari possit. Alii vero virtutem omnem sustulerunt, nisi virtus sit appellanda, quæ coacte, vel malorum metu præstatur: quo facto simul ejus sensum tolli necesse erat. Cum his igitur hic nobis res non erit. Discant prius, quid sit virtus, quid justitia, quid fides; tum si in hoc argumento a nobis discrepent, habemus, quæ iis opponi posse arbitremur.

Perpendenti autem mihi, contrarias philosophorum, circa hanc rem, opiniones, tanta dissensio inde videtur orta esse, quod scilicet discrimen illud inter officia non viderunt, quo alia, fieri oportere, propria quadam atque interiore convenientia perspicuum est, alia autem nonnisi ob bonum aliquod aut commodum, quod inde vel ad nos ipsos, vel ad cæteros perventurum sit, colenda esse apparet. Ergo alii propter se omnia expetenda, alii ob effecta probanda faciendaque putant, & falluntur utrique.

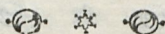

Quod si de suo quisque genere hæc adfirmarent, in eo quidem iusta reprehensione carerent. Cum vero, quæ de partibus vera erant, ad genus transfuissent, eos inde, quos videmus, errores consequi necesse erat. Neque enim fieri poterat, ut omnia ab uno capite officia ducerentur. Itaque nescio, cur in hoc, ut sæpius alias, a veteribus nostri discefferint, a quibus ea inventa melius, atque eleganter divisa fuerunt. Iis igitur placuit, eam actionum divisionem instituire, ut alias dicerent ob internam perspicuam stabilemque convenientiam aut repugnantiam animum movere, alias autem demum ob effecta probari. a) Superioris generis illa exempla sunt: depositum esse reddendum, fidem & pacta servanda, nemini vim aut injuriam in-

a) Τῶν πραττομένων τὰ μὲν προηγμένως πράττεται, τὰ δὲ κατὰ περίσσειαν. Epictet. apud Arrian. Sunt autem illa τὰ προηγμένως πραττόμενα, quæ propter se sineque ulla aliarum rerum habita ratione, facienda sunt, i. e. quæ honesta: vel quæ Diogenes Laert. in Zen. τὰ καθήκοντα ἢ ἐν περιστάσει appellat; quibus item opponit τὰ περιπατικά.

ferendam, & similia: quæ etfi nihil neque nobis ipsis nec aliis utilitatis aut emolumenti allatura fuerint, vel sua natura servanda esse patet. Ob effecta vero probantur, quæ, cum sua natura neque honesta essent neque turpia, a principibus aut civitatibus ad civium commoda promovenda constituta fuerunt. In illis igitur maxime vis honestatis cernitur; horum autem ratio potissimum cadit in utilitatem. Atque etiam nonnunquam, quorum diversa secretaque natura est, ea conjuncta reperiuntur, ut honestum sit aliquid, verum idem quoque utile. Quod nescio, annon etiam plerumque ac fere semper evenire solet.

Videmus jam, qua ratione hæc ab se differant. Quibus cognitis, facile est, perspicere, quænam officia sensu innotescant, & quæ argumentis probari necesse sit. Quæ enim officia vim suam omnem ab effectis vel salutaribus vel noxiis petunt, nec in se habent, quare probentur, ea clarum est, eodem approbationem omnem referre, unde momenta repetunt. Quidquid enim argumentis demonstratur, id ita intelligitur, si verum est id, propter quod ejusmodi esse adfir-

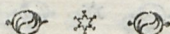
matur. Quare si quis omnia officia infito animo sensu perspici existimat, is vehementer errat. Verum id quidem de nonnullis est, non de omnibus.

Quod autem honesti omnis cognitio sensu contineatur, inde clarum esse puto; quod, unde proficiscatur, initium & quasi principium nullum video. Necessè est autem, quæ, vera esse, per se judicari non potest, eorum ex iis persuasionem nasci, quæ ipsa sensu confirmata latius patere videantur. Sed ab externo sensu & abhorrent ista quam maxime, nec quidquam commune habent cum iis, quæ ex isto quasi fonte promanant. Eorum autem, quæ ab interiori sensu principia derivantur, equidem nulla novi, quæ latius istis pateant. Est igitur sane hic aliquis sensus, a quo honestatis cognitio atque scientia proficiscitur.

Quid autem? Nonne fuerunt multi, quibus nulla, natura, honesta esse neque turpia, visum est, quique omnia hæc aut propriis commodis atque utilitate metirentur, aut necessitati ex hominum conjunctione societateque ortæ tribuerent?

Fuerunt sane, & permulti, sed nollem, fuissent. Quid enim abjectius eo hominum genere cogitari potest, quorum virtus omnis abit in simulationem, quorumque scelus nonnisi vinculis atque carcere potest coerceri? Qui si ab ullo flagitio se abstinere, non male sibi consciam mentem, neque turpitudinis infamiam, sed carnificem metunt. b) Tolle igitur iudiciorum

b) Præclara sunt, quæ hanc in rem Cicero habet. Qui non ipso honesto, inquit, move-mur^o, ut boni viri simus, sed utilitate aliqua atque fructu, callidi sumus, non boni. Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet nisi testem, vel iudicem? Quid in deserto loco, nactus, quem multo auro spoliare possit, imbecillum atque solum? Noster quidem hic natura iustus vir ac bonus etiam colloquetur, juvabit, in viam reducet. Is vero, qui nihil alterius causa facit, & metitur suis commodis omnia, videtis, credo, quid sit acturus. Quod si negabit, se illi vitam erepturum, & aurum ablaturum: nunquam ob eam causam negabit, quod id natura turpe iudicet, sed quod metuat, ne emanet, id est, ne malum habeat. O rem dignam, in qua non modo docti, verum etiam agrestes erubescant! *Cic. de Legib. L. I.*

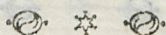

ac pœnarum terrores, tolle civium metus, in sua quisque commoda evigilantium, & videbis, quo horum hominum virtus evadat. Illa vero, quam nos intelligimus, honestatem, non solum inter cives, aut infirmi adversus fortiolem, nec inter pares modo, sed hominum, erga omnes, omnium est. Videmus hic de ipsa honestate agi, quæ quoniam, ut jam diximus, aliena ab instituto nostro judicamus, ne verbum quidem amplius de his addam.

Infioribus autem multo utimur iis, quibus honestatem ob utilitatem quidem, verum non propriam solum, sed omnium colendam esse placet. Sunt enim hi utique in hominum societate ferendi, ut qui nemini, magna quamvis utilitate proposita, malum inferent. Quorum utique error inde mihi videtur ortus esse, quod non ab utili honestum sejunxerunt. Non loquor de eo bono, quod vere homini solumque conducit, & in honestate maximum inest, quod, qui ab illa, infansito conatu, separare sunt ausi, eos execratus Socrates & post eum Tullius meus, nihil neque bonum esse neque expetendum, se-

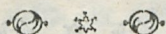
junctum ab honestate, docuerunt. Eam autem opinor utilitatem, quæ in bonis externis sita est, quæ si cum sola honestate contendat, vir bonus nemo, quid anteferendum sit, dubitabit. Sed quia viderunt nonnulli, tam arcto vinculo honestatem cum utilitate esse copulatam, ut, quæ honesta sint, vulgo esse utilia soleant, eam esse causam putaverunt, cur bona honestas atque expetenda esset. Verum hæc se comitantur quidem, non vero ita sunt connexa, ut causa & quasi mater honesti utilitas foret. Quin aliquando accidit, ut pugna inter utrumque oriatur, nec honestum sit aliquid, verum utile & vicissim,

Neque vero prorsus aliter fieri potest, quam ut ii, quibus virtutis omne momentum in utilitate quamvis communi positum videatur, honestatem ipsam tollant. Atque primum sic agunt, ut dicant, omnes homines incredibili quodam primum vitæ, deinde felicitatis amore duci, maximeque a morte & doloribus omnibus abhorre-
re. Ex quo fonte deducunt ea officia, quæ homo quisque sibi debeat, ut vitæ ac valetudinis curam, eorumque declinationem omnium,

quæ sibi nocitura videantur: quæ omnia contra naturam esse judicant. Sed quoniam non nostri solum, sed eorum etiam, quibuscum vivimus, cura aliqua nos tangit, ut eorum commodis communiter gaudeamus, dolores vero & calamitatem commiseremur; alterum inde officiorum genus derivant, quod primum eos spectat, cum quibus propior nobis est aliqua conjunctio aut familiaritas, aut qui ejusdem sunt civitatis, postremo autem homines omnes. Et hæc quidem recte. Neque tamen existimandum est, duabus his rebus virtutem omnem atque honestatem absolvi. Sunt enim alia, hisque majora, quæ docent contemnere utilitatem, est magnitudo animi, est moderatio, quibus nihil præstantius est, neque divinius. Quæ virtutes non minus secundum naturam sunt, quam amor vitæ, felicitatisque studium, ac multo magis etiam. Eæ igitur bonis atque commodis omnibus semper & nonnunquam vitæ ipsi sunt anteponendæ.

Quod quanquam nec ii negent, qui honestatem omnem ad utilitatem referunt, non video tamen, qui fateri possint, si sibi met ipsi con-

stare voluerint. Est omnino magni animi atque excelsi, pro civium salute & commodis vitam sanguinemque profundere, sed, ut verum dicam, non ejus est, qui utilitatem sequitur. Nam si in eo naturam spectes, proximus quisque sibi est, nec cujusquam hominis magis, quam propriis commovemur malis. Sunt igitur prima ea officia, quæ nobis ipsi debemus. Quod si præter hæc nulla sunt alia majora, dementes putandi sunt, quicumque pro patria non damna atque incommoda ulla, non cruciatus, non ipsam denique mortem ferre, cum maxime possent, recusarunt. Quid enim fecerunt, nisi ut majus malum eligerent, quibus cum minori esse licebat? Verum eadem illa natura, quæ tantum nobis felicitatis studium ingenuit, docet nos ea contemnere, quæ cum magno aliorum incommodo, vel parantur, vel retinentur. Ea impellit fortes magnoque animo viros, pro civium salute, omnia bonorum, vitæ ac libertatis discrimina atque periculi subire. Dicis tu, ea fieri, quod sint e republica, ergo, quia utilia: At ego, quia honesta. Neque enim aliorum ita

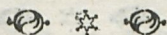

commovemur malis, ut ipsi miseri esse, quam eorum adspectum ferre malimus. Non igitur cæterorum hominum utilitas nos poterit impellere, ut ipsis prodesse nostro incommodo velimus, quorum calamitas non potest. Sed profecto majus est aliquid, in quo virtutis momenta insunt. Et nimirum omnes eæ virtutes, in quibus constantia cernitur, ac moderatio, humanarumque rerum contemptus, ipsa magnitudine movent animum, ut, quanquam eas assequi interdum nequeamus, tamen in aliis mirari cogamur. Neque ii, quorum nomina, ad omnem æternitatem commendata litterarum monumentis intuemur, summi homines, aliud quidquam egisse censendi sunt, quam ut fortium ac magnanimorum virorum officium atque laudem sequerentur. Secuti hoc, nobiles illi trecenti Lacedæmonii, in quos notum est, illud Simonidis:

Dic hospes Spartæ, nos te hic vidisse jacentes,

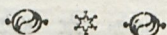
Dum sanctis patriæ legibus obsequimur;

secutus Regulus, qui, si nulla alia, præterquam utilitatis officia cognovisset, nunquam profecto patriæ commodum non ita magnum crucia-

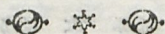
tibus omnibus redimendum censuisset; secuti denique, tam apud veteres, quam apud recentiores, tot tamque præclara virtute præstantes viri. Sed scilicet præstat, omnia corporis damna malaque perferre, quam aut imbellem aut parvi animi esse, honestiusque quam utilius privato commodo publicum antefertur. Ergo, quoniam mala mentis pejora sunt multo iis, quæcunque accidere corpori possunt, eligenda hæc potius, quam committendum, ut ab honestate aberremus. Neque autem, si cum privatis publica commoda pugnare videntur, ea utilitatis pugna est cum utilitate, sed cum rerum humanarum contemtione, sed cum animi magnitudine, sed cum ipsa denique virtute atque honestate.

At vide, quanta fit illa vis honestatis. Neque enim solum privatam utilitatem publicæ vult posthaberi, sed ne commodum quidem, vel publicum vel privatum, illum probat, nisi honeste, hoc est, eo modo, qui virum bonum atque gravem deceat, partum. Quod si igitur vir sapiens magnam hæreditatem ea lege possit adire, ut

palam in foro saltet, num credimus eum id facturum, an potius amissurum hæreditatem? Negat Cicero facturum, & recte negat. Est enim contra viri honesti atque constantis gravitatem. At rem familiarem ita augere, ut nemini injuriam inferas, non solum utile sed honestum quoque est. Jam vero saltare quem in foro, aut quidpiam simile facere, non video, qui nocere aut ei, qui faciat, aut cæteris possit. Ergo hoc faciet, qui nihil honestum, nisi quod utile sit, nihilque turpe, nisi quod sibi aut cæteris damnum adferat, judicabit: nisi forte hoc ipsum, aberrare ab sapientis gravitate, inutile putet, quia malum. Sit igitur malum, sit inutile, si quidem ita videatur, modo dicant nobis, cur malum putent esse? Nam in cæteris quidem semper aliquod video commodum, quo orbatos eos dicam, quorum malo aliquid vel ab ipsis vel ab aliis factum judicem. Quo vero hic sapientem privari dicam, non habeo, præter ipsam illam, a qua deflexit, sapientis viri, (nam idem honestus,) gravitatem & constantiam. In quo equidem, quanquam magnum malum ineffe cre-

dam, tamen tantum abest, ut ea res eorum opinionem stabilire queat, qui honestum nihil credunt, nisi quod utile fit, ut potius ipsos pugnancia loqui magno argumento esse possit. Nam nos malum, quidquid turpe, atque ideo, quia turpe, malum putamus, illi vero turpe nihil, nisi quod malum fit. Malum igitur non servare constantiam & gravitatem, quia turpe. At illi turpe, inquit, quia malum, malum autem, quia omnino malum. Quid ni dicant, quia malum? Metuunt enim dicere, quod res est, ne quia turpe, dicere cogantur. Nonne vident eodem se relabi, unde exorsi erant? Verum nomina mutare quis, res nemo potest: neque vereor, ne cui, sapientis amittere gravitatem, non turpe videatur, seu id fateri velit, five minus. Nemo igitur, si quempiam tale quid commisisse videt, quam parum inquiet, vel suis vel aliorum commodis consulit, sed quam parum deicit, quam inconstanter, quam turpiter factum! Sed five turpe sit, ejusmodi aliquid committi, five malum, utrumque quidem per se est, nec ob effecta demum, sed ob internam suam natu-

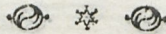

ram rationemque improbandum. Quicquid enim ita expetimus, ut bonum aliquod aut commodum ex eo ad nos perventurum, non ipsam rem spectemus, illud ipsum bonum non est. Sed constantia animi & gravitate, sine malo, carere nemo potest. Est igitur ea virtus propter se expetenda.

Dixi de privatorum commodis, sequitur, ut deinceps de publicis dicam. Quæ quoniam reliquis omnibus placet anteferri, si summa honesti lex utilitas fuerit, nihil non faciendum patriæ causa sit. Verumtamen laudamus veteres, qui injuriam reipublicæ illatam, non dolo propul- sandam, neque fraudibus aut insidiis, sed armis virtuteque dimicandum viris censuerunt. Et erat hæc vere invicta virtus, quæ ferre calamitates poterat, turpitudinem ferre omnino nesciebat. Summa erat inter Athenienses Spartanosque non solum æmulatio, verum etiam obtrectatio. Sed Themistoclis consilium, de comburenda Lacedæmoniorum classe, auctore Aristide, cum quo solo id Themistocles communicarat, repudiarunt, quod utile quidem, sed non honestum esse audierant.

At æmulam imperii rempublicam & metuebant
 quam maxime & sublatam cupiebant, summa-
 que in spe erant, totum bellum uno impetu pro-
 figandi. Verum tanta sanctitate bellum gere-
 bant, ut victoriam aspernarentur, adversus ini-
 micissimos sui nominis hostes, per nefas quæsi-
 tam. Et quid opus est, Romanorum adversus
 Pyrrhum, aut Cammilli in Faliscos innocentiam
 commemorare? Satis enim omnia nota. Neque
 facile puto, quempiam reperiri, qui non ista
 legens tanta animi magnitudine commoveatur.
 Igitur aut nos ipsos reprehendamus, qui ista mi-
 remur, aut fateamur, necesse est, esse aliquid,
 præter utilitatem, quod propter se expetendum
 sit, quoque virum virtute præditum duci hone-
 stum sit, quamvis, si commodum spectes, multo
 magis expediat, contrarium sequi. Quod ni ita
 esset, fateor, tantum abesse, ut istos summos
 viros, qui nullam nisi honestam victoriam cu-
 piverunt, laudarem, ut eos potius eam ipsam
 ob causam reprehendendos crederem.

Neque vero solum a dolis omnibus veteres
 abhornerunt, sed ne tum quidem, utilitatem

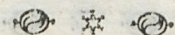

sejunctam ab honestate sectabantur, cum id sine maleficio aut injuria facturi viderentur. Legimus Cyrillum quemdam Athenienses, maximo exercitu ingruente Xerxe, cum essent sine spe salutis, urbeque relicta classe se statuissent defendere, lapidibus obruisse, quod iis auctor fuisset, in urbem hostis recipiendi. Et tamen utile patriæ hoc consilium videbatur, non vero honestum. Virtus hæc erat, non sine feritate, sed virtus tamen. Adeo nulla placebat utilitas, nisi quæ honesta esset. Dicerent fortasse, præstare vitam amittere, quam reipublicæ libertatique superstitem esse. Quod si hoc volunt, honestius esse, non repugno, si utilius, nunquam efficerent ut præstare fatear. Eorum enim, quæ hominibus accidere possunt, malorum maximum fere mortem judicant, nec facile quisquam reperietur, qui, si optio sibi daretur, omnino non esse, quam vitam misere & cum ærumnis ducere maluerit. Est hoc in natura, non hominis solum, sed animantium omnium, ut vivere quam diutissime velint, ac etiam si vitam miserrime transegerint, venienti tamen morti laborumque

& molestiarum finem adferenti, reluctantur. Non est igitur utilitatis illa ratio, qua vitæ libertas antefertur, sed quia viri magnanimi atque fortes, non sine dedecore, injusto se domino parere, aut, amissa libertate, vitam retinere posse arbitrantur.

Videmus totorum populorum ac gentium de honestate iudicium, ex quo proclive erit, de privatorum officio iudicare. Quæ enim civitas certum interitum turpitudini antetulerit, ea nec a civium suorum ullo, pro communi salute ac libertate, quidquam fieri volet, quod turpe inceptu exituque fuerit. Quod quanquam fateamur raro & fortasse nunquam eventurum, ideo tamen fingimus, ut pateat, honestatem utilitati semper esse anteferendam. c)

- c) Illud forsitan quærendum sit, num hæc communitas, quæ maxime est apta naturæ, sit etiam moderationi modestiæque semper anteponenda. Non placet; sunt enim quædam partim ita fœda, partim ita flagitiosa, ut ea ne conservandæ quidem patriæ causa sapiens facturus sit. Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscœna, ut dictu quoque videantur turpia. Hæc igitur non suf-

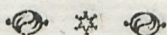

Non est hoc, quod dicam, omne. Neque enim ignoro, quam late hoc serpat, quoque delabatur, qui honestatem demum ob effecta bona ac salutaria expetendam esse contendunt. Nesciunt profecto, quantam sceleri veniam paraverint. Quod si igitur rem, quam nos turpem dicimus, cum aliquo suo bono, aut voluptate certe, ita sint facturi, ut nullius hominis vel commodis vel saluti quidquam detraxerint, nonne erunt facturi? Erunt vero, sed tum negabunt turpe esse, quia non malum. Quod quidem perbene faciunt, quod negant: non enim negare, id ipsum esset, suum errorem confiteri. Nos vero, quanquam ingenue fatemur, raro accidere, ut, quæ honesta, non item bona ob effecta, aut quæ turpia, mala sint, aliquoties tamen accidere posse, certissimis rationibus mihi persuadeo. Et speramus nonnulla nos allaturos, quæ sint ejusmodi, ut turpia esse, quamvis nemini noceant, fateri, aut frontem probe per-

cipiet quisquam reipublicæ causa, nec respublica quidem pro se suscipi volet. *Cicero de Officiis. L. I.*

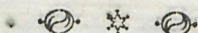
fricare necesse fit. Quæro igitur, si horum hominum aliquis depositum acceperit ab homine opulento, isque sine liberis decefferit, redditurusne fit, si exploratum habeat, ad nullius unquam hominis aures aut animum illud perventurum? At credo, redditurum, sane: erunt enim nisi liberi, at certe propinqui, erunt amici, qui isto haud libenter careant. Sed fac istos omnes rerum, non solum ad victum cultumque necessariarum, sed ad amœnitates vitæ oblectationesque adfluentium copia abundare, eoque facillime carere, cum is maxime indigeat: audebitne fateri, quid facturum sit, is, qui omnia sibi licere putet, quæ sine alterius malo aut incommodo facere possit? Is quidem, quem dicimus, honestus vir, ne tum quidem, non sua, tanget, cum certo sciat, ad quos ea perventura sint, illis ad luxuriam libidinemque abufuros. At vero alter ille, quid dicet? Noceo nemini, mihi autem profum; non redditurus. Quid enim? putabitne injustum fore? An potest ei, qui honestum nihil, nisi quod fit utile, neque turpe, nisi noceat, iudicat, injustum quidquam

videri, quod bonum sibi, malum autem nemini fit futurum? Quid? non suum? Quid vero attinget hæc curare, si sciat, nemini se nociturum? Quæret ista, qui sine alterius damno, & injustum se & sceleratum posse esse arbitretur. Dicam, quod res est. Non est, qui ita loquimini, vestra hæc, mea virtus, quæ facere audeat, quæ non audeat prædicare: Quanquam scio, quid metuatis. At mihi placet ea virtus, quæ et si Deum hominesque omnes possit celare, nihil sit factura, quod ab ullo homine sciri noluerit. Quod si me interrogetis, cur tandem malim, id est, turpe putem, quod nemini noceat, argumenta, si quæritis, nulla habeo: sed habeo meum, habeo sensum bonorum omnium, & vestrum certe, o boni, si naturam potius audire, quam sectari argutias volueritis. Et hoc ipsum est, quod dico, honestatem sensu contineri. Si enim quid honestum sit, argumentis probari posset, non iste quidem sensus foret, sed persuasio. Sed pergo ad majora.

Recordamur, non sine horrore, totarum gentium ac nationum, ferventiores solis æstu regio-

nes incolentium, effrenatas libidines, quibus non omnem solum decori modum, sed naturæ ordinem ac rationem evagantur. Sit venia errori, nam fueram quæsiturus, quid in hoc mali inest, præter turpitudinem. Sed memini, inter cætera mala hæc in primis adduci, quod nulla alia re magis sobolis procreatio impediatur, quam dicunt esse robur & quasi fundamentum rerum-publicarum. Quod ut sic esse fatear, quanquam non semper, ubi ea pestis in primis obtinet, ibi maximam ita vastitatem esse video, miror, cur non eandem infamiam subeant, qui liberis dare operam unquam nolunt. Hos enim, quanquam interdum recte facere negant, ferunt utique homines, quum illos dignos gravissimis suppliciiis judicent. Sed dabimus hoc, pessima longe mala hæc hominum generi allatura, si impune ferantur, illud autem nunquam dabimus profecto, ut omnem sceleris turpitudinem in hoc solo positam esse fateamur. Quid enim? Pudet profecto, hæc adferre, sed tamen dicenda omnino: nihil enim magis hoc declarat, quantis incommodis urgeantur, qui honesti hunc sen-

sum sublatum vellent. Si igitur aliquis possit ea mala vitare, quæ ex pessimo hoc omnium malo oriuntur, aut in aliquo deserto loco insulave solus vivat, a conjunctione hominum & societate remotus, certoque sciat, nunquam se hominem revifurum: sed suppressam reliqua, ne castissimas aures animosque offendam. Quamquam scio, quid sint responsuri. Negant enim unquam accidere posse, primum, ut istis tantis malis caveatur, deinde autem, si caveri posse concedant, ne pessimo exemplo emanent. Quasi vero, qui semel voluptatis illecebras delibaverit, omnem modum excedere, necesse fuerit, aut quia vinosos esse, crapulæque deditos quosdam videmus, ideo nemo sine intemperantia vino possit uti. Quod autem negant, ab ullo homine sciri posse, ea quæ fecerit nunquam emanatura, id quamquam recte negant, non tam pertinaci tamen studio in hoc insisterent, nisi, hac una fuga interclusa, fatendam sibi rem turpissimam viderent. Quid autem attinet nobis ista quærentibus hoc dici? Non enim futurum unquam contendimus, ut hæc aliquis certo sciat,

sed quærimus, si scire posset, quid esset facturus? Neque vero ejusmodi hoc est, ut omnino pugnaret. Sed hæc his hominibus, quasi tormenta adhibemus, ut fateri cogantur, etiam si nolint. Conveni nuper in Germania philosophum haud ignobilem, quem ob eximiam eruditionem, atque illam haud philosophis vulgarem plurimis ingenii elegantiam, at multo magis ob morum eximiam integritatem, summumque virtutis atque honestatis studium non diligo tantum, sed amo maximeque veneror. Cum quo cum incidisset mihi de hac re sermo, multumque in utramque partem disputassemus, tandem, exempli causa, ea, quæ dixi modo, protuli. At ille primum negare, quæ diximus, deinde, cum acrius urgerem, fateri, se nescire quidem, cur fugienda voluptas esset, qua frui sine suo aut alterius incommodo possit. A quo cum mirabundus discessissem, brevi redeunti mihi, at quod, inquit, novissime præterieram, accedunt iis, quæ dixi, divina oracula, quibus, quæ prohibentur, nobis certe, quibus ea infinita Dei gratia concessa fuere, non vitanda mi-

nus sunt, quam, quæ mala esse ratio videt. De quo haud opus esse puto, ut plura loquar. Id enim quale sit, facile quemquam videre existimo.

Atque de hac quidem parte fati diximus. Illud enim jam arbitror me declarasse, neque magnitudinem animi, neque constantiam aut gravitatem, neque fortitudinem, neque iustitiam, nec tandem reliquas illas partes honestatis esse expetendas propter utilitatem. Accedit his omnium gentium ac populorum non obscura confessio, quibus visum est, ea virtutibus vitisque nomina tribuere, quæ nonnisi rebus sensu aliquo percipiendis convenire videntur. Quod ipsa designant honestatis atque turpitudinis vocabula. Honestas enim, si quid video, dicta est, quod esset honorifica ei, a quo coleretur. Jam vero turpitude ipsa habet aliquam deformitatem. Omnes autem, quotquot ego quidem linguas novi, id habent commune, ut eadem de his prædicent, quibus ea designare solent, quæ ipsa sua forma atque specie sensus commovent. Itaque virtus quidem fere semper pul-

chra audit, nonnunquam ipsa est pulchritudo. d) Possem ejus rei exempla adducere quam plurima, nisi satis cuivis sua lingua suppeditaret. Quid autem porro? Scelus, nonne turpe, fœdum, deforme, fordidum? Quantum illud boni horrent? At certe turpitudinis atque deformitatis horror est, malorum vero terror, atque metus.

Restat, ut pauca de iis dicam, quæ vulgo contra nostram opinionem adferri solent. Primum igitur existimant, illum, qui nobis videatur, honesti sensum parentum & magistri voce præceptisque formari. Audimus, inquit, inde a primis annis summis virtutem laudibus efferi, atque ex eo nimirum oritur ille virtutis assensus potius, quam persuasio. Verum ista quidem dicunt, non probant. Sed quid multa? Fateor ea sic fieri, ut volunt, illud autem miror, quo hæc pertineant. An ut probent eorum nullum sensum esse, quæ aliorum verbis credimus? At

d) Quod Latini honestum, id Græcos pulchrum (καλόν) appellare, non opus esse puto, ut exemplis probem.

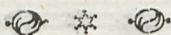

credit sane infans, vulnus e cultello doliturum, neque eo minus, si quando imprudentia labitur, perferentis. Quid impedit, quo minus virtus, qualis sit, sensu experiatur, quam laudabilem esse atque expetendam, priusquam illam nosset, magistri verbis crederat? Quam parum hæc acute conclusa? Videmus atque audimus, a pueris semper, virtutem prædicari, ergo nullus ejus sensus. Quid si ego adderem: Ergo nulla ejus persuasio argumentis nixa? Ea enim certe non cadit in hanc ætatulam. Quod si autem hoc dicunt, ut ostendant, quomodo putent, sine isto sensu, primas honesti lineas animo imprimi, nihil profecto est cur hoc fateri nolumus.

At quis unquam, sic enim dicat aliquis, ad infantem ita loquatur? Crede mihi hoc rubrum est, hoc cæruleum, hæc pictura, hic vocum, ille nervorum concentus. Nemo certe sic, verum ita: Aperi oculos, arrige aures, & picturam videbis, & audies concentum. Optime sane: Verum alius rerum alius pulchritudinis est sensus. Igitur picturam videbit, atque concentum audiet, quicumque oculis atque auribus utetur

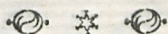
incorruptis, sed non omnes profecto eodem modo. Nam quorum crassior paulo sensus est, ii ne videbunt quidem ea, quæ alii mirabuntur. Intuebitur rudis aliquis homo Mediceam Venerem, nec reperiet, quid tantopere sint admirati, qui exquisito artium iudicio utebantur. Accepimus Mummiū, capta Corintho, quum summorum artificum manu perfectas tabulas atque signa portandas locaret, conducentibus prædixisse, si quas perdidissent, reddituros novas. O crassum hominis ingenium! Attamen pulchri sensum esse, nemo negat. Qui si tam rudis in viro; quis virtutis esse aliquem sensum audebit negare, quod non sit perfectus in infante? Eodem jure negare possis, homini rationem inesse, quod omnino tempus est aliquod, quo ratione non utitur. Quare, ut omnes, in genere, animi vires, nisi diligenti cura excolantur, languent, & nonnunquam mutantur in deterius, ita pulchri ille honestique sensus torpebit profecto, nisi diligens cura, & pulchrarum rerum attenta contemplatio accedat. Quod velim quoque ani-

D

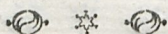

madvertant ii, quibus variarum gentium de honestate diversa opinio omnem virtutis sensum tollere visa est. Fuit his certe omnibus, estque ingenitus a natura sensus, verum is, varias ob causas ac rationes corruptus. Tum autem demum nullus foret, si honestum nihil neque turpe quidquam judicarent. Utuntur ratione homines omnes, sed nonnulli perperam: neque ideo in mentem venit cuiquam, homini tributam rationem, negare.

Memini autem interdum illos querere, si forte accidat, ut plurimum de honestate diversus sit sensus, quis tum eam litem fuerit diremturus? Non ratio certe, quoniam non ejus de honesto & turpi iudicium, sed sensus est. An vero sensus? Qualis autem? Isne qui adfirmat, an is qui negat? Fateor hæc veri speciem aliquam præ se ferre, qua vero terremur minime. Atque primum quidem eos bono animo esse jubebo, quod non puto, eventurum, ut homines, in quibus inest recti honestique sensus, & inest certe in omnibus aliquis, in magni quidem momenti rebus, a se discedant.

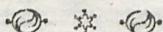
Hic autem provocabunt ad quotidianum usum atque experientiam, appellabunt veterem omnem atque recentioremem memoriam, laudabunt gravissimos scriptores testes, redigent nobis in memoriam morem Spartanorum, quibus, sine sceleris apud suos opinione, licuisse infantes exponere, ut aliis alia; ac tantæ auctoritatis pondere sine dubio nos opprimi sperabunt. Sed videant, quantopere fallantur. Igitur horum omnium quidquam negandi, neque voluntas nobis neque animus est. Verum illud rogo, unde sciant, non Spartanos, non ceteros, se injuste agere, cum ea facerent, apud se sentisse? Excipio tamen eos, quos natura fecerat tardiores, ut non possent consuetudinis & præjudicatæ opinionis nebulam perrumpere. Dicent fortasse non facturos fuisse, si, non recte se facere, pervidissent. Quasi vero necesse fuerit, quemquam non nisi ea facere, quæ sciat a se fieri oportere. Quotus enim quisque cupiditates rationis imperio ita potest coercere, ut, nisi quod illa suadeat, non sit facturus? Equidem puto, tritissimum illud poetæ quotidie fere quemvis apud se experiri:

— *trahit invitum nova vis, aliudque cupido,
Mens aliud suadet, video meliora proboque,
Deteriora sequor.*

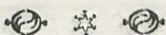
De illo certe, qui legem istam Spartanis tulit, mihi prorsus sic persuadeo, ipsum probe scivisse, se non justissimæ adeo rei, quamvis, si, quod volunt illi, commodum spectes, honestissimæ, auctorem fieri. Sed nimirum videbat, reipublicæ expedire, nonnisi robustos corporeque valentes cives habere. Ergo in illo utilitas vicit honestatem. In quo quidem nescio, quid reprehendendum putent ii, quibus honestissimum videtur id, quod quam plurimis optimum fuerit. Nos, qui honestatem absque utilitate intelligimus, habemus profecto, cur eam consuetudinem vituperemus, illis vero, si sibi consentire velint, laudandam utique censeo. Sed dabo hoc, videant enim, quantum causæ nostræ confidamus, dabo igitur, diversorum hominum de honesto atque turpi sensum quam maxime discrepare. Si me interrogent, quem præferendum putem, ut quisque præ reliquis excultus fuerit atque perfectus, ita plurimum illi tribuo. Sed

volo, suis oculis videat, neque opinionibus aut
 exemplo ducatur, is enim non sensus foret, sed
 consuetudo. Ut igitur alii acutiore visu utun-
 tur, hebetiore alii, ita quoque sensus honesti
 alius est alio perspicacior, utque alii oculi mi-
 nima quæque vident, quæ aliorum aciem effu-
 giunt, ita minima honesti quidam discrimina &
 quasi puncta discernunt, aliorum autem crassio-
 rem sensum nonnisi majora permovent. Neque
 hoc ideo fit, quia contrarius inest in homini-
 bus sensus, sed quod nonnulli isto quodammodo
 sensu carent. Nam honestum esse aliquid aut
 turpe sentitur, non autem honestum esse, non
 turpe, certe sentiri nequit, quoniam, si quid
 non est, ejus nullus quoque sensus est. Sed
 hoc melius se res habet, quod ea vis, mirum,
 quantum usu potest perfici. Quare si quis ne-
 get, se sentire, quod ego sentio, honestum aut
 turpe, credam: sed credat idem ille mihi, me
 ejus sensum aliquem posse habere, cujus ipse
 habet nullum. Non enim omnium oculorum
 idem acumen, neque sensus idem omnis. Il-
 lud autem, quod jam dixi, cavendum, ne pro

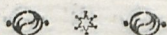

sensu habeamus, quæ vere opinio est, aut consuetudo. Potest enim, quidquid tandem nonnulli dicant, honesti sensus consuetudine & exemplis depravari. e) Quod nemo mirabitur certe, qui meminerit, idem non raro in externo sensu usu venire. Vidimus pravo oculorum usu pætos alios, alios strabones factos. Fuerunt qui longo usu atque necessitate, aut, qui fastidium parere solebant, cibis palatum, aut nares cuiusvis odori, adfuefacerent.

e) Sed perturbat nos opinionum varietas, hominumque dissensio: & quia non idem contingit in sensibus, hos natura certos putamus: illa, quæ aliis sic, aliis fecus, nec iisdem semper uno modo videntur, ficta esse dicimus. Quod est longe aliter. Nam sensus nostros, non parens, non poeta, non scena depravat, non multitudinis consensus abducit a vero. Animis omnes tenduntur infidiæ, vel ab iis, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut volunt: vel ab ea, quæ penitus in omni sensu implicata infidet imitatrix boni, voluptas, malorum autem mater omnium, cujus blanditiis corrupti, quæ natura bona sunt, quia dulcedine hac & scabie carent, non cernimus satis. *Cicero, de Legib. L. I.*

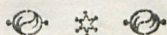

Sed pergunt, si, quod sæpius accidat, in errore ab sensu inducamur, qua inde ratione nos expediemus? Pulchrum est, ajunt, aliorum malis, quasi nostris commoveri: at, quæ est inconsiderata quorundam bonitas, hominis justam scelerum pœnam expendentis capi misericordia, eumque supplicio velle ereptum, ea vero non clementia, non virtus sed error est. Quapropter jubent nos videre, quo sensus ille noster nos sit ducturus. Sed facilis mihi ac parata responsio est. Quid est igitur, quod vident, qui ita animo sunt affecti? Nempe hominem vident, maximos cruciatus summa cum ignominia sustinentem; præterea nihil vident. Quorum adpectu, qui non permoveatur, cum vix hominem existimo. Sed fac videant, quæ plurima ille aliis damna malaque intulerit, fac videant, quæ sibi cæterisque immineant, nili gravissimis in scelera suppliciiis animadvertatur, ut uno verbo omnia dicam, videant, non hominem, sed sceleratum, non civem, sed salutis publicæ hostem ac turbatorem, & spectabis tantam mansuetudinem, conversam subito in iracundiam & crudelitatem.

Modo enim hominem miserebantur, at nunc jam parricidam odio atque ira prosequuntur.

Neque tandem hoc prætereundum existimo, quod negant, si quemquam interroges, cur virtutem colendam putet, in eo persistere, ut dicat, ipsam sua natura amabilem atque expetendam esse; sed partim, quod sic Deus, quod leges, quod magistri ac parentes jubeant velintve, partim, quia ad felicitatem publicam privatamque longe sit præstantissima. Fateor. Quid tum autem? Nempe probat hoc, quam plurimos homines ita sibi persuadere; rerum omnium aliquam rationem & posse adferri & debere. Quod quidem non est, cur miremur, cum, & plures eodemque clarissimos philosophos in eodem errore versatos esse, videamus. Quid est, cujus sensum ullum habere possimus, nisi nos esse sentiamus? At nonnulli tamen bene sibi esse vix posse arbitrati sunt, nisi, se esse, argumentis demonstrassent. Tritum est illud, frequenti usu, cogito, ergo sum. Scilicet, qui se esse negare possit, is, puto, se cogitare, fatebitur. Quid? nonne idem simul esse & non esse, minime

posse, atque nihil sine idonea ratione fieri, iidem illi, qui prima hæc humanæ cognitionis esse principia, contenderunt, probare sunt conati? Lepidum acumen! Quasi vero primum hoc esse possit, quod non perspicuam habet in se evidentiam, sed perinde ac cætera, aliunde probari oporteat. Miranda hæc fortasse in philosophis, at in hominibus rerum imperitis nec nova, nec inopinata.

Atque hæc, nisi fallor, præcipua sunt eorum, quæ contra honestatis sensum adferri solent. Quod reliquum est, quemadmodum sancte possumus adfirmare, nos animo & a præjudicata opinionis, & ab omni partium studio, liberrimo, solo veri amore adductos, ad hanc rem pertractandam accessisse, neque aliorum vestigia, sed nostram in primis persuasionem secutos esse: ita ingenue fatemur, eodem nos animo gavissimos, si doctiorum hominum opera & industria, nos, si forte, quod hominis est, erramus, in rectam viam sit reductura, maximum hoc nostri laboris præmium judicantes, si, quod summo studio quæxivimus, reperire verum contigerit.

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

Handwritten text or markings along the left margin.

ANIMADVERSIONES
EHLERSII V. CL.

QUIBUS
RESPONSUM EST.

AMMADARSTONES
WILHELM V. CL.
QUINTS
LESSONEN EST

Pag. 16. *Qua opinione quid potest esse per-*
versus ?) „ Quam quidem opinionem non esse
 „ perversam, & auctori persuasum fore, credo,
 „ quamvis, se ex opinione sua omnino non dimo-
 „ tum iri, putet, si, quod honestum fit, id *sem-*
 „ *per* utile esse, quin & honesti naturam & no-
 „ tionem ab utilitate pendere, ipsi ostenditur.
 „ Alio vero hujus dissertationis loco dedita hac
 „ de re opera agitur, ubi, quæ huc pertinent,
 „ lector monita videbit. „ Quæ igitur & hic a
 „ nobis monenda videri poterant, eorum itidem
 suo loco futuram mentionem spondemus.

P. 19. *His vero duobus natura adjunxit ter-*
tium aliquid, &c.) „ Hoc tertio opus nobis
 „ non est, si nempe cognitionis lumen illud esse
 „ volunt, quod ex sensibus externis & ratione
 „ originem non trahat. „ At certe, quo fit opus,
 dicere haud attinet, ubi, quid sit aut non sit,
 quæstio instituitur. Sed scilicet, quæ nos esse
 contendimus, ea vero non esse, demonstrandum
 rationibus erat. Parum vero ad rem præsentem
 animum attendisse V. cl. videtur, de sensu,

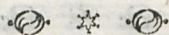

quem dicunt, morali, videlicet sermonem esse ratus, qui nunc certe non erat. De sensu enim interno, cujus ope animus, suarum ipse mutationum atque efficientiæ conscius, novum aliquod notionum genus efficit, me locutum esse, sequentia clarissime ostenderent, nisi etiam res ipsa insignita suo nomine loqueretur.

P. 22. *Quod enim dici posset; quia pulchra, quia amabilis; ea nulla ratio est.*) „Si nempe „pulchritudinis nulla sunt præcepta, nulla judicia. At vero legantur, quæ in Baumgarte- „nii Aesthetica hac de re agunt. „Pulchritudinem, quæ in corporibus inest, ratione & præceptis, ut plurimum, contineri, non ignoro; quanquam nescio, an semper ejus aliqua ratio afferri queat. Quæ autem magis ab jucundo sensu, quo animum feriunt, quam ab rerum ipsa aliqua similitudine & convenientia, actionum pulchritudo & honestas dicitur, ejus mihi quidem præcepta nulla dari posse videntur. Actiones quidem ipsas, in quibus animi quædam magnitudo cernitur, ita pulchras esse in-

telligitur, uti ipsa hæc animi excelsi magnitudo in illis inest: atque ita quodammodo habemus, cur pulchras esse dicamus. Cur autem animi magnitudinem ipsam pulchram dicamus, non habemus, nisi sensum. Actiones igitur singulæ habent genus quoddam, ad quod referantur, illud autem genus ipsum porro non habet, quo referatur.

P. 25. *Quæ etsi nihil neque nobis ipsis nec aliis &c.*) „At magnam nobis aliisque utilitatem afferunt. Honestæ vero dicuntur, quia „innumeræ ejusdem generis actiones, utilitatis „publicæ creatrices, uno præcepti universalis „nomine comprehendi & commendari possunt. „Quæ honestæ sint, ea, ut plurimum, utilia quoque esse, ipse ego profiteor. Verum idem nunquam honestatem cum utilitate pugnare contendo. Ubi lectorem monitum volo, cum honestatem ab utilitate separamus, nos sola fortunæ bona, salutemque, ut hoc utar, externam utilitatis nomine comprehendere: non eam voluptatem, quæ ex recte & cum virtute factorum

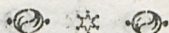
conscientia oritur, maximam sane & fortunæ bonis, longe, si sapiamus, anteferendam. Honestatem denique interna sua ratione naturaque sustineri, sejunctamque ab iis omnibus, quibus, quamvis satis propter se amabilis atque expectanda, præterea etiam commendanda videatur, constare posse, neque semper *utilitatis*, seu publicæ seu privatæ, *creatricem* esse, infra exemplis docebo; quæ quidem ab Ehlersii impetu suo loco defendere conabor.

P. 26. *Quod autem honesti omnis cognitio sensu contineatur &c.*) „Ex tribus prioribus „dissertationibus, hujusmodi initium & principium esse, luce meridiana clarius, ut mihi „quidem videtur, apparet. „ Illud vero seu initium seu principium vel stare vel corruiere necesse erit, uti, re diligenter accurateque expensa, vel pares esse, tuendis nostris, vel impares, recte judicabimur. Ceterum conf. omnino, *Ernesti initia doctr. sol. Jur. nat. C. I. §. 28. & seqq.*

Ibid. *Sed ab externo sensu & abhorrent ista quam maxime, &c.*) „Sensus externus res „actionesque humanas percipit, & ratio e com- „parato aliarum ad alias habitu boni & honesti „notionem elicit. „Recte: nisi quod rationem potius, quemadmodum in externarum rerum sensu ac perceptione, nostro huic sensui quasi viam sternere, removentem ea omnia, quæ obstant, ne res sive actio aliqua talis appareat, qualis revera est, quam honesti ipsam notionem elicere dixeris. Sed de hoc plura infra.

P. 30. *Sunt enim alia, hisque majora, que docent contemnere utilitatem, &c.*) „Quem- „nam vero fugere potest, ex animi magnitu- „dine omnium maxima rei publicæ commoda „oriri? Hæc certe causa est, cur animi magni- „tudine nil divinius esse jure dicamus. „Quan- „quam neque me fugiat, ex animi magnitudine maxima sæpissime commoda reipublicæ nasci, tamen a me certe hoc impetrare non possum, ut omnem ejus virtutis, in hoc uno, vim po-

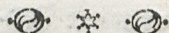

fitam esse existimem. Nec mortalium unum me esse arbitror, qui magnitudinem animi ipsam propter se, ac etiam si nihil neque nobis ipsis, neque reipublicæ commodi afferat, demirari cogar. De singulari nempe aliquo facto, non de virtutis ipsa forma loquor, quam veluti ceteras omnes virtutes, ab utilitate separari non posse, minime quidem ignoro. Verum & hoc & alia multa, accuratius explicata etiam exemplis illustrabimus.

P. 30. *Quod quanquam nec ii negent, &c.)*

„ Omnino sibi constant, si rem recte tenent. Ex
 „ communi utilitate & sua cujusque utilitas ori-
 „ tur. Sed nemini ad suam potius, quam ad
 „ communem utilitatem est respiciendum, quia
 „ si utraque locum simul habere non potest,
 „ suum cujusque commodum utilitati communi
 „ cedat necesse est. Ubi vero communis utili-
 „ tatis potior cuique cura est, ibi rarissime ac-
 „ cidit, ut proprium ejusdem commodum cum
 „ bono publico pugnet. Utilitas publica igitur
 „ arctissimo vinculo cum privata utilitate con-

„ juncta est „ De ceteris quid judicandum sit,
 per se intelligitur, illud unum prætermittendum
 minime videtur. Suum cujusque commodum
 utilitati communi posthabendum esse non nego.
 Verum non alio modo hoc intelligitur, quam
 cum, quæcunque pulchra, decora, laudabilia
 denique sunt, sapientem decere judicamus. Est
 igitur hoc officium ex eorum numero, quæ *me-*
dia veteres, non *perfecta* dixere, nostri *imper-*
fecta. Nam, quæ ab unoquoque civium respu-
 blica poscendi jus habet, hæc fere sunt. Suum
 cuique tribuat, neminem lædat, fidem & pacta
 servet, communes patriæ hostes pro suis repu-
 tet. Ea igitur omnia pœnis sancita sunt. At
 contra, quæ animi magnitudinem, moderatio-
 nem ac fortitudinem virtutes sequuntur, eas,
 reipublicæ quamvis utilissimas, leges nec vindi-
 cant, nec vindicare omnino possunt. Superiora
 igitur illa, quanquam non minus ac cetera,
 quæ honestati subiecta sunt, officia omnia, pro-
 prio quodam & interno splendore lucent, præ-
 terea pacto quodam & convento, quo respublicæ
 omnes fundatæ sunt, nituntur, cujus etiam re-

spectu rationibus demonstrari possunt, & neglecta vindicari. Jam vero magnitudo animi conjunctæque illi virtutes, quoniam ab eodem fonte derivari nequeunt, quæritur, unde momenta repetant. Itidem ab utilitate inquis. At incidunt tempora, ubi cum utilitate maxime pugnare pateat. Cujusmodi exemplum de deposito reddendo infra occurret. Sed fac, numquam incidere, qui tandem, suum cujusque commodum semper utilitati communi posthabendum esse, docebis? An isthac lege cives constringi dices? At hæc civium fœdera atque leges neque exigere, neque neglecta vindicare posse jam docuimus. An homines? At velim scire, qui me hominem homo, nisi, ut se non lædam, ad ul- lum præterea officium adegerit: Ut taceam, si cum meo ipsius damno conjunctum sit. At pulchrum est, aliis bene facere & honorum omnium vitæque adeo discrimine communem hominum utilitatem promovere, pulcherrimum. Quid vero nisi pulchrum faterer? *Sentio* equidem hujus ceterarumque magni animi virtutum pulchritudinem, atque huic omnino sensui seu homini seu

civi obsequendum mihi arbitror. Quod igitur ratio argumentis mihi persuadere minime potest, ut aliorum hominum felicitatem domestica calamitate juvanda, & pro patriæ salute, bona, libertatem, animamque profundendam existimem, illud sensus iste non magis docet, quam impellit, ut faciam. Jam habeo, unde illa quoque officia deducam, a ceteris tantum distantia, quantum a ratione sensus distat. Neque enim necessitate verum pulchritudine sese commendant. Nam quæ pacto quodam mutuo inter se officia præstantur, in illis quidem necessitas quædam inest, pulchritudinem inesse, nemo dixerit. Cave igitur, fatis responsum putes, si quis, propter utilitatem, animi magnitudinem, civium amorem, fortitudinem, reliquasque horum similes virtutes expetendas esse dixerit. Perge porro, & quære, cur tanti sit, propter aliorum salutem, maxima aliquando incommoda suscipere.

P. 32. *Secutus Regulus, qui, si nulla alia, præterquam utilitatis, officia cognovisset, &c.)*
„Nonne Regulus utilitatem publicam sequeba-

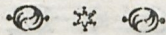

„tur? „ Vid. quæ modo ad pag. 30. observavimus.

P. 33. *Ergo, quoniam mala mentis pejora sicut &c.*) „Quia nempe e mentis malis tanquam fonte reliqua omnia mala manant. „ In quibusdam turpitudinis generibus, præsertim iis, quæ corporis maxime ministerio utuntur, hoc verissimum; sed nescio, an omnibus idem contingat. Certe novimus, qui animi magnitudine omni carentes valido tamen atque firmo admodum corpore utebantur. Quantis autem cruciatibus civium amor Regulum omnino constitit?

Ibid. Neque autem, si cum privatis publica commoda pugnare videntur, &c.) „Honestas „est actionis pulchritudo, cujus pulchritudinis „notio ex actionis cum præceptis philosophiæ „vel vitæ communis convenientia existit. Illa „vero præcepta a sapientibus hominibus nobis „sunt tradita, qui rerum ad utilitatem publicam ratione habita, viderunt, quid hominibus sit agendum, si felices esse velint. Si

„ igitur, quod honestum est, amantes & agen-
„ tes non semper de utilitate inde nascenti, sed
„ de actionis & rei potius cum præceptis, cui-
„ libet probatis, convenientia, seu de actionis
„ pulchro quasi colore, cogitamus: hoc ideo fit,
„ quia, illa præcepta hominibus salutaria esse
„ persuasi sumus, & quia nihil, nisi, quod bon-
„ num & utile est, amare & facere apud aui-
„ mum constituimus. Illi vero, cui præcepta
„ violandi nulla cupiditas est; potius est fiden-
„ dum, quam qui semper, quatenus præcepto-
„ rum observatio utilis sit, quærit & in cupi-
„ ditatis, præcepta lædendi, suspensionem incur-
„ rit. Hæc mihi quidem causa esse videtur, cur
„ homines honestum amantes potius laudemus,
„ quam homines utile quærentes, quamvis fa-
„ cientissimus & optimus quisque utilitatem com-
„ munem re vera sequatur, si originem ratio-
„ nis, qua ad agendum impelli debeat, cogi-
„ tando assequi studet. Videmus jam quid sibi
„ velit, si potius utilitatem privatam cum ho-
„ nesto pugnare quam cum utilitate communi,
„ dicere sapientibus libitum fuerit. „ At vero,

si honestas, sejuncta ab utilitate, interna quadam pulchritudine placet, quinimmo, si cum utilitate aliquando pugnare videtur, discrimen illud non fictum nec ad communem loquendi usum accommodatum, sed verissimum est, & sapientes illi viri, qui, honesti naturam indagantes, cum utilitatis illam ratione confuderunt, falsi sunt. Vid. ad pag. 30. 34. & 42.

P. 34. *Jam vero saltare quem in foro, &c.*)
 „ Si in foro saltare hominem gravem non de-
 „ cere, omnes recte putant: vir sapiens, in fo-
 „ ro palam saltans, omnino & sibi nocet &
 „ aliis. Sibi nocet, quia virtutis fidem amittit,
 „ quæ ipsi habita est; aliis vero nocet, quia,
 „ quum alij homines homini sapienti honestatem
 „ curæ non esse, credunt, hujus exemplum pejus
 „ agentes sequi sibi videntur & ad male agen-
 „ dum illius exemplo incitantur. Ergo in foro
 „ palam saltare cum utilitate communi & privata
 „ omnino pugnat, sive re vera turpe fit, sive
 „ omnibus turpe esse videatur. Scimus enim
 „ eandem rem non omnibus honestam vel tur-

„pem visam esse, id quod & de saltandi con-
„suetudine valet, quam Romani turpem magno-
„rumque virorum personis haud dignam, Græci
„vero honestam esse judicarunt. „ Vir sapiens
igitur non, hæreditatis adipiscendæ causa, pa-
lam in foro saltabit, ne virtutis apud alios ex-
istimationem negligere videatur. Cur autem eo
virtutis, quæ ipsi habita fuit, fidem amittat?
Nempe, quia turpe judicant, certe indecorum.
In quo aut recte judicant, aut temporum na-
tionisve errore quodam & opinione ducuntur.
Sin hoc: recte omnino vir sapiens, temporum
atque hominum rationem habens, non faciet,
quod, etsi turpe non fuerit, tamen esse ab aliis
judicetur. At si recte ita omnes judicant, hoc
aut eo fit, quia turpe est sua natura, aut quia,
propter ea, quæ inde nascuntur mala, noxium.
Sin prius: patet, absque utilitate, honestatem,
ac turpitudinem, sine malorum metu & formi-
dine, constare. Sin alterum: cedo mala hinc
oriunda. Sed noli hic iterum existimationis
apud alios damnum iterum prætere. Nam
isthoc quidem jam occupavimus. Si enim infa-

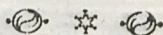

miã isthæc ex aliorum de turpitudine iudicio
 oritur, non certe eadem illius iudicii causa esse
 potest. Jam, non eadem omnibus honesta atque
 turpia esse, non ignoro. Addo etiam illud, non
 omnia omnes pariter decere. Saltare igitur
 turpe omnino habitum a Romanis, vel certe
 indecorum atque indignum viri magni persona.
 Atque ita profecto iudicare decebat principem
 terrarum populum, cuius tanta fuit gravitas at-
 que majestas. Græcis mitioribus minusque au-
 fteris moribus populum eadem res non pariter
 dedecuit. Similiter jam Gallica levitas multa
 sane admittere, sine ignominia, potest, Ger-
 mano homini, vel in ipsa Gallia, indecora. Vi-
 dendum igitur in rebus, sua quidem natura non
 inhonestis, quid cuiusque personæ maxime con-
 veniat. Jam vero saltare, uti per se minime
 indecorum, minus tamen sapientis gravitate
 equidem dignum existimo. At saltare etiam in
 foro, Socrati pariter ac Catoni turpe, nec sa-
 pientis, apud ullum terrarum populum, gravi-
 tate dignum esse, conspirante philosophorum
 omnium consensu ac voce, mihi, contendere

posse, videor. Quod si nihilominus obdures, finge tibi quæso animo, in ipsa levitatis summæ matre Gallia, *Ruffavium*, aut *Alembertum*, aut ipsum *Voltaireum*, vel in Anglia, nunc *Hummium*, aut olim *Popium Lockiumve*, vel in Germania, *Mendelsobnium*, *Ernestium*, *Sulzerum*, *Heynium*, vel *Kæstnerum*, facetissimum tamen hominem, innumerabilesque alios: vel Turici, *Lavaterum*, *Hessiumve*, in foro saltantes.

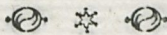
P. 35. *At illi, turpe, inquit, quia malum, &c.*) „Semper ostendi potest, cur turpe „malum sit nominandum, sive quanam in re „malum, quod turpi inest, consistat. „ Vid. quæ modo ad p. 34. dicta sunt.

Ibid. *Nemo igitur, si quempiam tale quid commississe videt, &c.*) „Quia nempe, quum „sapientes jam examinarunt, quatenus qualibet „res utilitati communi conducatur, non est, quod „hunc examinandi laborem semper suscipiamus. „Quorum vero est rerum causas indagare, iis „&, quid turpe & honestum re vera sit, &

„quatenus homines in honesti & turpis notione
 „fallantur, nec ne, examinandum est. „ Vid.
 ad p. 33: b.

P. 35. *Sed, siue turpe sit, ejusmodi aliquid
 committi, siue malum, &c.*) „Quid vero in-
 „terna sua natura commendatur, nisi quod ita
 „factum est, ut multorum variorumque bono-
 „rum quasi fons sit, e. g. amor erga alios eum-
 „que excipiens benefaciendi studium? Ita etiam
 „sua natura malum est, quo rerum pulcher or-
 „do turbatur, qua, quod bonum & perfectum
 „est, destruitur & quo jucundus naturarum sen-
 „suum & intelligentium sensus earumque fe-
 „licitas impeditur & diminuitur. Videmus igi-
 „tur causam, cur aliquid natura sua vel bonum
 „vel malum appellemus. Etiam auctor p. 284.
 „id turpe esse dicit, quod aliis fraudi & de-
 „trimento sit futurum. „ Quod si per varia
 „multaque bona, ea, quae honestam actionem se-
 „quuntur, non internam illius pulchritudinem
 „intelligit V. Cl. nego, & cum ad alia multa,
 „tum ad ea ipsa provoco, quae modo attulimus.

Atque iterum illi assentior, si pulchrum rerum ordinem, actionis, cum illius, qui admittit, persona, convenientiam interpretetur. Quam si boni, aut, quam nostræ ætatis philosophi dicunt, *perfectionis* nomine adpellare libuerit, ego minime intercedo: dummodo bonum isthoc, aut malum, ab actionis interna convenientia aut discrepantia nullo modo differre memineris. Hoc enim est, quod dudum dicimus, alia per se expetenda esse aut fugienda, alia ob effecta demum probanda vel improbanda.

P. 36. *Quæ quoniam reliquis omnibus placet anteferri, &c.*) „Si ad commoda publica, in
„eo, quod honestum & bonum est, respicien-
„dum esse dicitur: nescio, qui inde sequatur,
„ut nihil non patriæ causa fit faciendum. Quæ
„enim unius hominis vel complurium hominum
„ratio ad patriam, ea patriæ ad multas gentes
„vel totum terrarum orbem ratio est. Si igitur,
„quod patriæ utile esset futurum, illud
„multis gentibus vel toti adeo generi humano
„nocet; malum inde nascens commodis patriæ

„contingentibus majus ideoque non probandum,
 „non honestum est. Quum e. g. fide non fer-
 „vanda iisque, quæ in bello gerendo recta &
 „justa sunt, spernendis & violandis patriæ prod-
 „esse studemus: alias gentes impellimus, ut eo-
 „dem modo nobiscum agant & immani crude-
 „litati viam aperimus. Marcus Antonius eo,
 „quo dixi, modo omnium rerum rationem esse
 „habendam jubet, quam, αἰεὶ δεῖ μεμνηῖσθαι,
 „τίς ἢ τῶν ὄλων φύσις, inquit, καὶ τίς ἢ ἐμῆ,
 „καὶ πῶς αὐτῇ πρὸς ἐκείνην ἔχουσα, καὶ ὁποῖον τι
 „αἴρος ὁποῖα τῆ ὄλας ἔστα, καὶ ὅτι ἔδῃς ὁ καιλῶν
 „τὰ ἀκόλαστα τῇ φύσει, ἧς μέρος εἶ, πράσσειν τε
 „λαί καὶ λέγειν. Lib. II. Cap. 9. „ Nolim hæc
 ita a me dicta existimari, quasi nullis invicem ci-
 vitates & respublicas, nec legibus, nec officiis
 obligari putarem. Eadem utique aliarum ad-
 versus alias, quæ singulorum ad singulos homi-
 nes ratio est. Quemadmodum igitur singulorum
 hominum in singulos officia jus nature docet,
 ac præscribit, ita quoque gentium jura descri-
 buntur. Verum & isthæc disciplina nulla nisi
perfecta officia amplectitur. Et est certe, veluti

hominum aliorum in alios, ita populorum quædam animi magnitudo & moderatio, quæ nullis exacta legibus aut juribus, sponte tribuitur. Vid. quæ ad pag. 30. diximus.

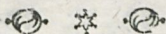
P. 38. *Et tamen utile patriæ hoc consilium videbatur, &c.*) „Si re vera patriæ utile fuit, nec mala toti generi humano metuenda inde nasci potuerunt, illud utile etiam honestum fuit, & Athenienses aliter sentientes erraverunt. „Utile omnino tempore isto videbatur, si commodum spectes; inutile, immo inhonestum, liberis hominibus, rempublicam cum dominatu commutare, vitamque servitute redimere, etiam si tyrannum, oppressis, æquissimis legibus imperaturum, certissimi forent. Quæ autem inde mala, toti humano generi metuenda, nasci potuissent, equidem ignoro.

Ibid. *Est hoc in natura, non hominis solum, sed animantium omnium, &c.*) „Quam plurimos aliter sentire experientia docet. „De hominibus loquor, quales plurimi solent esse.

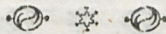

Nam si atra bile* perciti quidam, violenta manu, fata sibi accelerarunt, eorum paucitas nil valet adversus ceterorum multitudinem.

P. 42. *Quod si me interrogetis, cur tandem malum, id est, turpe putem, quod nemini noceat, argumenta, si quaeritis, nulla habeo: &c.)*
 „ Ego vero habeo. Non redditurus omnino no-
 „ ceo illis, quibus illud depositum secundum
 „ leges debetur. At male, inquires, illi, qui-
 „ bus debetur, illo utuntur. Num igitur mei
 „ est judicare, utrum male aliquis suo utatur,
 „ nec ne? Num aliquis in republica vivere vel-
 „ let, ubi, dummodo res omnino ignoraretur,
 „ cuilibet, aliena bona sibi magis, quam iis,
 „ quibus debentur, conducere putanti, ea &
 „ sibi tribuere liceret? Num in republica, in
 „ qua magna pravorum hominum multitudo est,
 „ multi erunt, qui si ipsis alienis bonis, ut suis,
 „ uti liceat, sollicitè perpendant, an illi, quo-
 „ rum justa rei possessio est, carere illa possint,
 „ nec ne? Nonne quisque tandem aliena ad se
 „ raperet & nonne infinita malorum multitudo

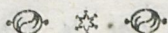

„inde nasceretur? Hominem igitur, qui iudica-
ret, se, aliena sibi tribuentem, reipublicæ
non nocere, & qui hanc suam opinionem se-
queretur, reipublicæ funestissimam pestem esse,
videmus omnes. At minime quidem isthoc
est, de quo quæritur. Depositem, quale fingi-
mus, utique non reddendum censeo, si hone-
stas utilitate iudicanda sit. Sed num, inquis,
mei est, iudicare, utrum aliquis male suo uta-
tur, necne? Omnino tuum est, si, honestatem
non offendens, reipublicæ malum caveas. At
res pessimi exempli erit. Credo, si legibus
istiusmodi licentiæ immunitas promulgaretur.
Hoc igitur est, quod diserte diximus, *si explo-
ratum habuerit, ad nullius unquam hominis aures
aut animum illud perventurum*. Enimvero, in-
quis, non habebit. Fortasse etiam: Sed non
ita quæritur, quasi id unquam eventurum cre-
damus. Verum ideo hæc finguntur, ut, actio-
nem aut honestam aut turpem per se esse, fa-
tendum sit. Neque vero hoc ipsum ita fingi-
tur, ut, si quis se digito cælum attingere, aut

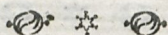
binorum duplicato numero, non quaternarium, sed alium quemlibet numerum effici finxerit. Jam vero multos, non contemnendos, vidi philosophos, quorum alii, se hoc, ita positum, facturos, alii, minime facturos, nonnulli denique, se facturos quidem, sed hoc tamen pluribus prædicare nolle, dicerent. O, qui sensum nostrum, *improborum hominum libidini velificari, fanaticique erroris portum & refugium esse*, optimi viri metuitis, ecquid melius vestra sibi ratio constat?

P. 43. — *miror, cur non eandem infamiam subeant, qui liberis dare operam unquam nolunt.*)
 „ Qui liberis procreandis operam non dant,
 „ exemplo suo non facile nocent, quia pauci
 „ certe illorum exemplum sequuntur. Neque
 „ aliorum hominum vitam vitis, quæ ex turpi-
 „ bus libidinibus oriuntur, inquinant aut mor-
 „ borum effrenatas libidines excipientium conta-
 „ gione inficiunt. „ Quod de exemplo dicit,
 verum est, & fateor, hoc discrimen inesse.
 Vitiarum autem & morborum metu criminis in-

famiam omnem contineri, nemo dixerit, nisi qui idem, si malis istis caveatur, sine turpitudine committi posse, fateri voluerit.

P. 45. *At ille primum negare, quæ diximus, deinde, cum acrius urgerem, fateri, &c.)*
„Miror. Nam vagæ libidinis, si vel quis va-
„letudinis rationem haberet & modum serva-
„ret, multa mala esse, facillime ostendi potest.
„Omnes fere gentes igitur, amore conjugali
„nihil hominibus sanctius esse debere, credi-
„derunt. „ At vero, si attenderis, non de
vaga modo libidine sermonem esse videbis. Ce-
terum vult pietas, ut ad hunc locum aliquid
moneam. Memini enim clarissimum illum vi-
rum, quem, in disputatione, philosophum lau-
davi, anno superiore, in literarum, quæ Gæt-
tingæ eduntur, ephemeridibus, cum de nostra
disputatione iudicium ferret, scripsisse, minus
recte a me intellecta videri, quæ de familiari
sermone protulisset. Id mihi accidisse, vere
doleo: quanquam & mali consilii culpam
omnem a me abesse, ipsi persuasum esse

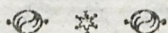

scio, & nunc certe non possum aliter meminisse. Hoc igitur, ne silentio præterirem, & probi viri officium postulabat, & summus iustissimusque, quo exquisitæ humanitatis & doctrinæ virum diligo, amor.

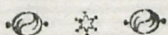
P. 46. *Illud enim jam arbitror, me declarasse, &c.*) „Cur aliquid, quod bonum & „rectum est, potius honestum, quam utile, „dicatur & unde fiat, ut animi iudicium sensus nomine potius, quam intellectus, insigniatur ex observationibus huic præcedentique dissertationi adjectis & ex dissertationibus tribus „prioribus patere, credo. „ Vid. quæ ad p. 33. b. diximus.

P. 48. *Quod si autem hoc dicunt, ut ostendant, quomodo putent, &c.*) „Non est, quod „contra ea, quæ hic dicta sunt, aliquid moveam. Si nempe sensuum externorum, rationis & doctrinæ ministerio iustæ de recto & „bono notiones a teneris unguiculis inde in „animo oriri possunt, quod fati superque in

„dissertationibus contra sensum moralem; tan-
 „quam cognoscendi principium, quod a ratione
 „& sensibus externis non pendeat, pugnantibus
 „demonstratum esse puto, & quod auctor hoc
 „loco, quum, nihil, inquit, esse, cur primas
 „honesti lineas sine sensu, de quo disputatur,
 „animo imprimi fateri nolit, concedit: cur igitur
 „ad sensum istum confugiamus? „ Operæ
 potissimum typographicæ errore deceptus *Ehler-*
sus minus recte mentem meam percepisse vide-
 tur. Scripseram igitur, *quomodo putent*, non
 vero *putant*, ut est, in *fascic. dissertat. philos.*
arg. Hoc autem dico: eo quod doctrinâ & pue-
 rilis institutio honesti sensum, apud plerosque,
 antevertat, minime quidem effici, ut honesti
 nullus sensus sit. Rem exemplo illustravi, quod
 vide. Denique fassus sum, primas honesti lineas
 animo, sine sensu, imprimi: i. e. honesti non
 persuasionem, non *justas*, de recto & bono,
notiones, sed *fidem* & præjudicatam opinionem,
 quæ non argumentis, sed *testimonio* nititur.
 Quippe infantes parentibus & magistris omnia
 credimus, *neque falsa minus quam vera*, donec

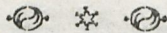

ad illam ætatem pervenerimus, quæ suis ipsa oculis videre queat. Ceterum semel aliquid monendum videtur, ad quod legentes maximopere attendere velim. Namque hic & alibi passim, de sensu nostro, ita loquitur *Ehlerfius*, quasi illum, neque ex sensu externo, neque ex ratione, pendere ullo modo existimarem. Quod certe minime existimo. Ex utroque igitur ita pendere statuo, ut externo sensu indigeat, quo sese ostendere possit, & ratione, qua dirigatur. Quod quale sit, uberius alio loco disputabitur. Neque igitur nos ex eorum numero sumus, qui sensum istum eo fere modo insitum animo existimant, quo nonnulli rerum quasdam notiones, a natura *ingenitus* esse credunt. Sed ita sensum istum naturalem homini & ingenitum quodammodo dicimus, ut mentis vires omnes, quæ, ab sentiendi facultate diversissimæ, tamen, sine illa profus numquam sese ostenderent, verum æternum in animo sopitæ jacerent. Quod igitur *Lockius* principia practica nulla animis ingenita disputat, illud ad sensum nostrum, ab istorum

hominum doctrina quam maxime diversum minime pertinet.

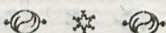
P. 49. *Quare, ut omnes, in genere, animi vires, nisi diligenti cura excolantur, languent, &c.)*
„ Sensus voce auctor ita uti hic videtur, ut cognitionis, sensuum externorum rationisque operæ, fructus sit. Quis vero est, qui hujusmodi sensum moralem neget? „ Dicam semel, quod sentio. Sensum nostrum, *cognitionis sensuum externorum rationisque operæ fructum esse*, prouti intellexeris, aut dico, aut non dico. Nego scilicet, nisi singularem aliquam ingenii vim, a ratione & judicio diversam intelligas. At fateor, si, ut sensus ille sese ostendere possit, & externorum sensuum quoddam, & ne in errorem inducat, rationis munus esse dixeris. Quemadmodum igitur ratio cæteræque mentis vires omnes, sine externorum sensuum impulsu & ministerio, nullæ sunt, quemadmodum eadem illa ratio notiones ex se omnino nullas fingit, sed tantummodo ea, quæ, sensuum nuntiis impulsæ, mens semel per-

ceperat, separat & diverso iterum modo conjungit: h. e. quemadmodum neque ratio vel judicare vel ratiocinari, nec tandem phantasia comminisci ullam rem, sine notionum, sensuum ope acquilitarum, copia potest, ita quoque sensus ille actionum nonnisi illarum, quarum imago, per sensuum externorum instrumenta, ad animum delata fuit, internam aut honestatem aut turpitudinem percipit. Hoc enim est, quod philosophi dicunt, omnium rerum cognitionem ab sensu potissimum oriri, profusque nihil esse in intellectu, quin idem antea fuerit in sensu. Porro eodem modo ratio sensum isthunc, quo ceteros, dirigit, seu verius, rem subjectam sensui quodammodo præparat, eaque omnia sejungit, quæ obstant, quo minus aut talis illa res sive actio, qualis est, aut tota sensui subjiciatur. Quæ multorum errorum causæ sunt. Ita si turrim eminus, quadratam, ut videtur, spectaveris, jubet te ratio judicium tantisper tuum suspendere, quoad propius accesseris: atque hanc ob causam sensum illum verum rectumque rationis quodammodo fructum dixeris; quamvis

ratio minime quidem ipsa sentiat. Pari modo, ubi hominis, justam scelerum poenam expendentis misericordia ita tangeris, ut supplicio, si per te stare, ereptum velles, hoc eo fit, quod rem eminus & quasi per transversam nebulam adspexisti. At ubi ratio dispullis nubibus rem tibi totam ac talem ostenderit, qualis in se est, tum vero aliter *senties*. Quos igitur sensus honesti aliquando fefellisse videtur, ecquid aliud fecerunt, quam ut quadratam turrim judicarent, quæ rotunda fuerit? Et tamen hic error, si recte videris, minime sensus verum rationis aut iudicii est. Intelligis jam, quid mihi velim, cum sensum nostrum ratione dirigi eademque excoli posse contendo.

P. 50. *Quod velim quoque animadvertant ii, &c.*) „Ex variarum gentium diversa de „honesto opinione vero sequitur, ut sensus hic „non certus ad virtutem & bonum morale dux „sit, & ut, prout cognitio, sensibus rationis- „que usu & educatione vel institutione compa- „rata, diversa est, & cognitionem sequens ani-

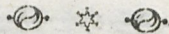

„mi motus vel sensus diversus fit. „ Atat si honestum & turpe non sensu aliquo sed ratione & iudicio intelligi dixeris, ex variarum gentium diversa de honesto opinione pari modo sequitur, ut ratio ista non certa ad virtutem & bonum morale dux sit. Anne tandem vident, eadem illa incommoda, quibus sensum nostrum urgent, etiam in suam rationem relapsura esse? Sensum vero istum, prout cognitio sensibus rationisque usu & educatione vel institutione comparata, diversa fit, etiam differre, i. e. vel excoli, vel corrumpi posse jam dudum fateor. Conf. ea, quæ proxime ante diximus.

Ibid. *Utuntur ratione homines omnes, sed nonnulli perperam: Sc.*) „Si perperam ratione „homines utuntur, hæc ratio re accuratius ex „aminanda rationes invenire tamen potest, cur „aliquid verum & falsum, bonum & malum „atque pulchrum & deforme sit. Hujusmodi „examen vero a sensu, si fallitur, insitui non „posse, non est, quod dicam. Deinde auctor „dicit, homines, in quibus honesti rectique

„sensus in fit, in magni momenti rebus a se
 „non discedere. At si sensui fidendum est;
 „cujusnam hominis sensus aliorum hominum
 „sensus judex erit, & quomodo sensu duce,
 „quinam sint, quibus recti sensus in fit, com-
 „periamur? Jure quilibet poscet, ut suo po-
 „tius, quam aliorum sensui credere sibi liceat. „
 Ego vero, etiam si interdum sensus fallatur, me
 habere existimo, cur id accidisse dicam. Vid.
 ad p. 49. Ad cetera respon sionem in disputa-
 tione ipsa occupavimus.

P. 51. *Verum illud rogo, unde sciant, non
 Spartanos, &c.*) „In iis rebus, ubi ratio,
 „cur aliquid bonum aut malum fit, facile vi-
 „det, obscure plerumque erroris veritatisque
 „imago ante oculos versatur & impedit, quo
 „minus homines omnino acquiescant & sensu
 „jucundo moveantur, si errantes recte agere
 „verumque sequi sibi videntur. Quod si vero
 „accidit, ut illam veri rectique speciem ratione
 „omnino non videant: tum mali sensum, sive
 „potius sensum animum agentem, illis omnino

„ non esse, quemque sua experientia docet. Ju-
 „ cundus enim est male agentibus sensus, si se
 „ recte agere certo persuasi sunt, qui quidem
 „ sensus statim mutatur, simul ac infelicem er-
 „ rorem cognoscunt. „ Hoc omne, quidquid est,
 fateor. Sed me minime ferire arbitror.

P. 51. *Excipio tamen eos, quos natura fece-
 rat tardiores, &c.*) „ Quibus nempe pingue in-
 „ genium est & quorum intellectus non facile,
 „ quod bonum & verum est, videt. „ Vid. ad
 p. 49.

P. 52. *Ergo in illo utilitas vicit honestatem.*)
 „ Quasi vero ejusmodi lex reipublicæ vere uti-
 „ lis esset. „ Num reipublicæ ejusmodi lex vere
 utilis sit, ego nescio: at, *Spartanorum* reipublicæ
 utilem fuisse, certo mihi scire videor.

Ibid. *Si me interrogent, quem præferendum
 putem, &c.*) „ Quomodo vero colendus? Ra-
 „ tionis lumine? Institutione? Sensuum externo-
 „ rum usu? At sensum istum sua ipsius vi niti,

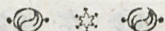
„non sensibus externis, non ratione, non institutione, affirmant. „ Vid. ad p. 49.

P. 54. *Potest enim, quidquid tandem nonnulli dicant, &c.*) „Ergo sensui illi non semper est credendum, ergo rationis examini ille est subjiciendus. „ Vid. ibid.

P. 55. *Nempe hominem vident, maximos cruciatus summa cum ignominia sustinentem; præterea nihil vident.*) „Recte. Ergo ad spectus solus non sufficit, ergo intelligentiæ judicium accedat & sensum formet, necesse est. „ Vid. ibid.

Ibid. *Sed fac videant, &c.*) „At quid est, quod hæc videt? Nihil certe nisi ratio. „ Vid. ib.

P. 56. *Quod quidem non est, cur miremur, cum, &c.*) „Num hi philosophi omnium rerum rationem reddi posse credunt? An potius, si quid verum & bonum esse certo

„sciunt, etiam, cur illud verum & bonum
„putent, rationem afferri posse, affirmant? „
Mihi hic certe fermo non fuit de eo, quod
philosophi aut bonum aut malum judicarent.
De multorum enim, quæcunque demonstrand
libidine & pruritu locutus eram.

PRÆLECTIONES

ACADEMICÆ DUÆ.

Opinionum commenta delet dies;
Naturæ judicia confirmat. CIC.

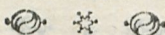
QUÆSTIO STOLPIANA

ANNI MDCCLXXIV.

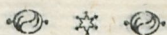
Quodnam, in adferenda Numinis
existentia, pretium statui debeat
communi humani generis consensui.

Quod felix faustumque fit, Auditores O. O. H. prodeo in conspectum vestrum, vel aperturus fabulam, ab alio peragenda, vel praparaturus stomachos vestros, cibo non jucundissimo, ad secundæ mensæ delicias. Neque enim me solum per integras hasce ferias oratorem audietis, sed semel iterumque procedens huc, & locum & plausus vestros alteri lubentissime sum cessurus. Etenim cum ingruente jam atque imminente isthoc per ludos & Academiam cessationis tempore a magnifico Rectore excitarer, ut solitum certis constitutisque diebus orandi munus susceperem, quo sapientissime cantum fuit a majoribus nostris, ne honestum otium in languorem & desidiam verteret, & studiorum intentio non remitteretur modo, sed prorsus arumperetur, duplici me magnifici viri vel iussu vel precibus, affectum sensi sollicitudine. Namque illius auctoritati, penes quem summa rei univærse scholasticæ cura & imperium erat, non

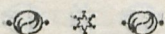

obtemperare, impium: viri autem humanissimi, & quæ mihi vita ipsa sunt cariora, veri rectique fortissimi vindicis & patroni, de re litteraria, de me ipso, si tamen aliqua ea laus est, præclare meriti preces & hortationem eludere, etsi poteram, ingratiſſimum tamen videbatur. Deinde vero & arctiſſimum temporis spatium, & doctiſſimorum hominum frequentia, quos interdum huc confluere ſciebam, & immenſus labor, quo me omnia mea, vel propter ingenii mediocritatem, vel nimiam fortasse fereque ſuperſtitioſam diligentiam, conſtant, & ipſa, quæ tantopere apud me valet, laudis noſtræ & exiſtimationis apud vos ratio, hortabantur, ut munus iſthoc, quocunq; modo poſſem, a me dimoverem. Hiſce igitur & ſimilibus cogitationibus incerta mente & inſtante agitato mihi opportune ſuccurrebat, familiarem noſtrum Meiſterum, clariffimum virum, conſciendo & edendo aliquo ſcripto contra fanaticorum hominum ineptias, uti ajebat, operam dediſſe. Quam ego optimam occaſionem ratus, qua rei non gratiffimæ me ſubducerem, tentavi, ſi forte eum

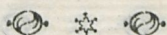

possem impellere, ut, quod mihi delatum erat, munus in se susciperet: nec tentavi priusquam ille, qui nostris hominem facilitate, lubentissime annuit. Facile igitur vir humanissimus vicissim hoc a me impetravit, ut valetudinis curandæ causa aliquot dies thermas invisurum operis aliqua parte sublevarem. Id autem cum jam constitutum esset, ut semel aut bis apud vos P. O. O. A. verba facerem, adversaria nunc cepi excutere ac dispicere, numquid ad manum esset, quod & vestræ Aud. auctoritati & studiosæ juventutis usui foret accommodatum. Inter pauca vero, nam multa adeo non suppetebant, offendi scriptum aliquod super argumento, ab humani generis consensione petito, quo multi in statuenda aliqua divina natura utuntur. Quod uti olim conscripseram, ita nunc bona cum venia vestra A. O. O. H. sine mora recitabo.

Cogitanti mihi sæpe, quid causæ esset, cur tot tamque acerbos hostes religio, qua non aliud, hominum vitæ, nec præstantius munus nec salutarius immortalis Dei beneficentia tribuit, diversis temporibus experta fuerit, non una pro-

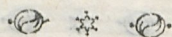

fecto. neque eadem semper tanti mali causa atque origo fuisse visa fuit. Habet sane ipsa religio multa, quibus perverſæ indolis hominum iras atque odium in ſe concitare poſſit. Purum & intemeratum cultum, quem non magis inani rituum apparatu, quam vitæ innocentia morumque ſanctitate, ſupremo Numini, non ſimulata probitatis ſpecie, ſed mente atque animo exhiberi poſtulat, non omnibus item placere poſſe, clarum eſt. Quod ſi, ut olim, oblatiſ precibus hoſtiisque cæſis, Dei iram averti poſſe, etiamnum ſacrorum miniſtri aut ipſi crederent, aut certe aliis perſuaderent, melius proſecto cum iſthac diſciplina omnibus conveniret, nec tot tantaque nefaria ad ejus interneccionem bella geri, tot impias malorum voces atque rumores ſpargi, tot eorundem ſceleftiſſimos libros, in humani generis dedecus & opprobrium, vulgari ac diſſeminari videres. Nunc cum iſta religio ſancta & intemerata, qualis certe ab ſanioribus hujus noſtræ ætatis viris, digna hominum cultu, digna auctore Deo habetur, niſi optima quæque & juſtiſſima non præcipiat, cum non donis ul-

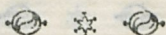
lis, nec votis solum aut precibus, verum multo magis virtutis studio atque amore cœleste Numen gaudere doceat, cum frenum eadem hominum petulantia libidinique injiciat, mirum profecto non est, deperditos quosdam nequitia ac scelerum patronos, istius tanti jugi impatientes, sacrorum omnium interitu, propria cladi parentare velle. Quæ quidem neglectæ aut impugnatæ religionis ratio imprimis magna fuisse mihi videtur; quanquam ejusdem mali plurimas alias causas enumerare possem, nisi alienum ab instituto judicarem.

Sed præter cætera plurimos longe, eoque magis metuendos, quo integrioris hostes religioni peperit inofficiosa quorundam sedulitas, qui, optimo quidem studio & voluntate, sed eventu minime pari, quæcunque, ad conciliandam saluberrimæ disciplinæ fidem, aliqua veri specie proferri posse existimabant, ea omnia magna undique ambitione congestere. Ex quo consequi illud necesse erat, quod fere evenire solet, ubi adfensionis firmitas non argumentorum pondere, sed numero æstimatur, ut temere

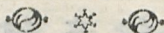
sufceptum religionis patrociniū illius auctoritatem haud parum infringeret, & labefactaret, inauspicatæque artes mox in ejus disciplinæ perniciem verterent, cujus tuendæ causa quæsitæ fuerant. Nam & pessimorum quorundam hominum, quibus, sanctissima quæque temerare, nulla religio, calumnias effugere minime poterant, multique præterea boni viri, nec quo jure, aut a quibus hominibus, ea dicta essent, considerantes, omnem Dei cultum, quem tam levibus ac infirmis adeo præidiis egere existimabant, contemptui habere.

Ex quo apparet, quantopere de hominum commodis & salutē essent meritori, qui, animo a præjudicatis opinionibus libero & in neutram partem temere proclivi, quæcunque, pro religione, paulo suspectioris fidei argumenta vel credita adhuc vel prolata fuere, ea omnia studiose ac diligenter excuterent. Ita enim non solum, mirum quanta fides bonæ causæ accederet, magnaue malis calumniandi materia eriperetur, sed eadem opera pessimo malo cautum foret; ne scilicet, indicta causa, cum errore si-

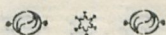

mul recta ratio damnaretur. Neque enim illud dissimulandum videtur, omnibus fere falsis, quemadmodum Tullius ait, quædam vera admixta esse; quæ si una abjecerimus, non erroris ista depulsio, sed commutatio fuerit. Veluti cum quæritur, quodnam, in adferendo Numine aliquo, pretium statui oporteat communi omnium hominum consensione; isthanc rationem, quemadmodum a plurimis fieri consuevit, tanquam justum firmumque argumentum, cur Deum esse credamus, adduci, admodum periculofum, at totam rem abjici penitusque negligi, non minus temerarium videtur. Quod quidem ex iis, quæ super hac causa deinceps differere constituimus, omnino clarum fore speramus.

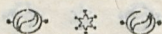
Quod in communi hominum vita & consuetudine accidere sæpe animadvertimus, ut, variis in rebus, multi inter se certarent, antequam de eorum, quibus totius pugnae ac dissensionis summa continebatur, natura, inter ipsos convenisset, id, aut fallor, aut tantum in hac ipsa quæstione, dissidium & principio genuit & ad præsens usque tempus produxit. Equidem

fic mihi persuadeo, istius argumenti vim, & optimo consilio & rationibus non contemnendis, utrimque a multis defensam pariter ac impugnatam fuisse, ut neutra pars, alteram se devicisse, jure gloriaretur, ac rem justis momentis perpendenti, cujus causa deterior fuerit, judicare admodum difficile sit. Quod uti novum ac vix credibile primum videri possit, ita re accuratius considerata nemo mirabitur. Etenim quis rerum peritus nescit, ex omni enunciatorum numero paucissima ejus naturæ esse, ut, nude nullaque re adjuncta, proposita aut vera aut falsa judicari possint? Variæ sunt ac diversæ rerum formæ atque species, quibus nisi omnibus exploratis, facillimâ est ad errorem propensio. Neque vero in omni disjunctione sufficit, alterutram partem negasse, nisi prius, totum hoc, quod propositum erat, negari posse, confiterit. Quid igitur juvabat, utrum, Deum esse, hoc argumento foret, quod in hoc uno omnes terræ gentes consentirent, tantopere disceptari, cum nec ante, quid argumentum haberetur, nec qualem istum consensum intelligi oporteret,

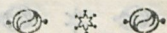

exponeretur? Scilicet res loquebatur. Et hoc ipsum crederem, nisi a variis diverso modo eam rem impugnatam, nec ab omnibus defensam eadem ratione viderem. Sed plerisque ita visum, ut, vel a natura, vel ab ejus opifice atque auctore Deo, istam hominum animis principio innatam constitutamque opinionem judicarent. Quibus ab aliis inepte factis ita responsum fuit, quasi imperitæ multitudinis judicium, in maximi momenti rebus, plurimum auctoritatis habere statuissent. Contra ea haud paucos istius doctrinæ patronos fuisse crediderim, qui eadem illa, quæ ab aliis naturali cuidam & quasi ingenito lumini tributa fuerunt, rationis ac intelligentiæ vi hominibus primum innotuisse existimarent. Et id quidem recte: quanquam illos, explicata re penitus, & orationis tollere ambiguitatem & omnem calumniandi materiam detrahere oportuit. Altera erroris causa hæc fuit, quod rem maximi certe, ad probabilitatem, momenti, in qua vero nulla nec assensionis firmitas nec certa persuasio, argumenti nomine adpellavere, magis, ut opinor, secuti

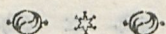

communem loquendi consuetudinem, quam dialecticorum subtilitatem. Quod & ipsum apertum erat, ad reprehendendum, & adversariis, verbum prementibus, totam rem omnino negandi causa fuit. Optimum igitur factu ratus, & omnem calumniandi occasionem, & justæ defensionis causam evitare, primum hoc apud animum constitui, ut, qualis iste hominum de natura Dei consensus, mea quidem opinione, habendus esset, exponerem, tum non vulgari hominum opinione, & inconstanti loquendi consuetudine, sed ex dialecticorum certa præceptione in justæ conclusionis & ratiocinii, quod argumentum vocant, vim & naturam inquirerem. Quibus rite explicatis, nemini, ut opinor, de tota hac quæstione judicare difficile fuerit.

Hic autem ad propositum accedere volenti, in ipso limine, impedita admodum ac perdifficilis quæstio occurrit. Rem quippe tacita mente volvens, cum jam stricturus calamus meditarer, qua optime ratione suscepto munere defungerer, isthæc mihi apud animum, sese cogitatio obtulit. Magnam sane ac gravissimi pon-

deris disputationem aggredieris, quæ hominum omnium, circa præstantissimam ac saluberrimam rem consentienti voci fides aut tribuenda fit, aut neganda, explicaturus. Quid autem? Satisne tibi, de illo ipso, qui tanto nonnullorum rumore fertur, humani generis consensu, exploratum? Nonne igitur rei, vel suspectæ vel temere creditæ, aut omnino falsæ, inutile pariter patrocinium ac inepta reprehensio? Atque hæc, fatebor enim, cogitatio, pæne me quadam tristitia affecit, nisi quod optimo cuivis, quæ e vero reperto sublatoque errore nascitur, maxima voluptas esse solet. Deinde vero illud etiam me solabatur, quod, vel minime profiigata hac quæstione, tamen haud inutile putabam, utriusque causæ patronos certis limitibus circumferibi & coerceri, ut, quid, vel concessa re, vel negata, efficeretur, perpensis rerum momentis, pateret. Illud enim, nisi fallor, sperandum minime fuerit, ut vel ego, vel alius quisquam, istam, de humani generis consensione, maximam sane ac difficillimam quæstionem expediat.

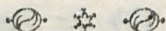
Jam enim mihi videor audire maximum illud ætatis suæ literarum lumen, nihil non argutiis, sed & rationibus efficientem Bailium. En tibi, inquit, orbem totum, brevi tabella descriptum. Videsne, quantum terrarum incognitum lateat? Quanta australis plagæ vastitas? Quantum terræ continentis, quantum insularum, ab iis, qui orbem describerent, propter incitiam, obrutum undis exiltimas? Qui tanto pere humani generis, circa religionem, consensum jactas, fac, sciam, quæ sit istarum gentium de divina aliqua natura opinio. Ista enim tantas regiones desertas jacere & incultas, haud sane facilius, quam, qui eas incolunt, omnes aliquo Numinis sensu tangi, impetrabis. Jam earum gentium, quas ipsas novimus, magna, si vellem, mihi copia enumerandi foret, quot, cum apud veteres, tum apud recentiores, populi ac nationes, & olim omni prorsus Numinis sensu ac cultu caruerint, & hodie careant. Telles laudarem Strabonem, Diodorum Siculum, Homerum, Theophrastum, alios. *)

*) Vid. continuation des pensées diverses &c. par M. Bayle Tom. I. à Amsterd. 1722. p. 55.

Audires præter ceteras gentes, nuperrime detectas, Soldaniæ, Brasiliæ, Borandiæ insularumque Caribæarum incolas, quos omnis profus religionis expertes esse, itinerum ephemerides testantur. *) Dices fortasse, hæc & similia narrantibus fidem non habendam; ut plurimum rem fama & auditu constare, quæ ab aliis acceperint, ea pro veris venditare, vel parvum temporis intervallum ibi moratos, istorum populorum mores, ingenium, linguas raro perdidicisse: non denique deesse, qui iisdem de gentibus alia omnia narrent. **) Non vides, quantum mihi, ea negando, licentiam comparaveris. Fateor, ea sic esse, ut vis; quo autem modo, illos omnes turpiter falsos, hosce vera omnia & vidisse, & nunciassè mihi persuadebis? Alteram me partem vanam credere, de altera ne dubitare quidem vis? Abi igitur hinc, si tanti videtur, remque tuis oculis, si tamen acutum

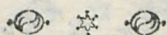
*) Vid. Jo. Lockium de intellectu hum. Lips. 1709. pag. 71.

**) Conf. Lud. Fabricii Apologiam pro genere humano, contra atheismi calumniam. part. 3.

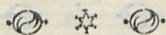

cernis, diligenter exploratam huc refer, aut certe, in tanta testium diffensione, patere, me, quid aut verum aut falsum fuerit, in dubio ponere. Fac autem, illud te mihi persuasisse, quod certe numquam persuadebis, ut credam, omnes terræ gentes in eo & nunc & olim consensisse, ut Numen aliquod existere putarent, qua ratione idem tibi de singulis hominibus constare poterit? Visne, tibi ostendam, quod nemo omnium ignorat, & omni tempore fuisse, & nunc esse multos, qui rationibus, divinam omnem naturam, tollere conati fuerint? Quorum detractis suffragiis, ubinam tuus iste consensus? Nam illos, qui nondum nati sunt, taceo; quoniam consensus iste homines, qui sunt, aut fuerunt, aut futuri sunt, omnes complectatur, necesse est. Vides, te, quoquo verteris, undique circumfessum teneri, erroris nullum refugium, nullum male institutæ rationis exitum reperiri.

Contra hæc igitur, ut verum fatear, nolim mihi dicendum esse; sed tamen, si omnino dicendum foret, non magis hostis opes minuen-

das, quam nostra ab illius impetu defendenda
arbitrarer. Et primum hoc ego lubens faterer,
me ignorare, qualis, aut an omnino sit aliqua
earum gentium, quas ad præfens usque tempus
mortalium nemo invifit, religio. Deinde illud
quoque ingenue profiterer, de veterum inprī-
misque recentiorum multis populis minime mihi
quidem liquere, utrum Numen esse quoddam
divinum crediderint, nec ne. Plures quidem
propter causas probabile mihi videri, multas ab
itinerum auctoribus, novitatis studio, fabulas,
& portenta vulgata fuiffe, quibus deinceps alii
temere fidem habuerint. Ea vero me, velut
incerta, nec credenda omnino neque profus
negligenda existimare, haud magis mihi, vel
alii cuiquam, consensum illum tuenti obeffe pu-
to, quam prodesse negantibus, donec vera esse,
certis argumentis docuerint. Quin immo, falvo
iffo consensu, illud me urgenti daturum arbi-
tror, plerasque & olim fuiffe, & nunc esse
gentes univerfas, quæ de Numine haud um-
quam cogitarint: nisi forte, qui rem aliquam
ignorat, vel hoc ipfo illam negare existimandus

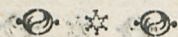
fit. *) Quid enim? egone Cæsarem fuisse aut Pompejum inter omnes constare non dicam, etiam si longe maxima hominum pars ne fando quidem ea nomina acceperint? Neminis fuit unquam nec esse potest, in ulla re, nisi, quid ageretur, conscii, iudicium aut suffragium, nec, qui silent, negasse censendi sunt. Quare confensum illum equidem, si quis talem intelligat, ut doceatur, qui populi aut nationes Deum esse vel crediderint vel negarint, ut res ceciderit, salvum puto: verum si quaeritur, utrum apud omnes ubique homines Numinis aliqua notio reperiatur, illud ego, quanquam haud fa-

*) Isthæc jam scripseram, cum forte incidit in manus, nescio cuius Francogalli, libellus, quem reperi idem fere sentientem. „On prétend qu'il y a des sauvages, qui n'ont aucune idée de la Divinité. Si le fait est vrai, ce sont des malheureux abrutis par des circonstances particulières. La misère & l'abandon les ramènent sans cesse aux nécessités physiques, & l'on ne peut dire qu'ils rejettent l'idée d'un Etre suprême, mais seulement qu'ils ne la connoissent pas. Le Théisme, *essai philosophique.* T. I. p. 46.

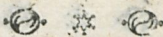
cile negari posse existimo, adfirmare tamen minime sustinuerim.

De singulis autem hominibus, qui omnem profus religionem sustulerint, dicere multo minoris operæ ac fere supervacaneum judicarem, nisi multum in eo Bailius ponderis ad tollendum illud, quod volebat, inesse existimaret. Nam nisi superiora illa, ad explicandum essent impeditiora, haud sane erat, cur de tota hac quæstione dubitarem. Non equidem diffiteor, nonnullos interdum extitisse, qui optimo animo consilioque ac rationibus, ut putabant, adducti, Deum esse negaverint; id tamen hominum genus haud minus rarum esse, quam leonem sine stomacho, bovem sine cornibus, nasci, cum Maximo Tyrio juxta adfero. Spinozam vulgo notum est, haud vulgaris in rebus philosophicis ingenii virum, Numinis omnem religionem funditus evertisse. Et optimum tamen virum fuisse accepimus, multisque aliis, quibus Deum esse, persuasum erat, honestiorem. Fateor, nec latet rerum peritos, ejus erroris causa & origo.

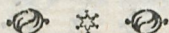
Quot autem mihi dabis, ex omni ævo, similes istius philosophi viros? Et jam illum ego audiam, qui in una Parisiorum urbe plures ait, quinquaginta hominum millibus, suo tempore, ab omni profus divini Numinis cultu alienissimos fuisse? *) Qui numerus etsi vel tibi, optimè Baili, tantus videatur, ut rite hominem calculos posuisse dubites, nihil tamen habet, quod in ea urbe, deliciis omnibus adfluente, tantaque hominum cujuscunque generis frequentia, me perterreat. Istis fortasse moverer, si quis de cetera Galliæ parte, maximis opulentissimisque urbibus exceptis, si de Belgii incolis, si de Helvetiæ eadem prædicaret. Nunc cum scio, perditorum hominum isthuc undique sentinam confluere, certe non foret, quod magnopere mirarer. Sin autem quis curiosus copias illas, impiorum numerum tantopere augentes, lustrare velit, tum vero etiam religioni tales hostes natæ gratulabitur, ultroque detractis hisce omni-

*) Le Pere Merfenne dans son commentaire sur la Genèse imprimé à Paris l'an 1623. v. Bayle Pensées divers. T. I. p. 66.

bus, humani generis consensum immotum sibi constare profitebitur. Videbit hominum genus natum in suam aliorumque perniciem, fraude ac scelere viventium, heluonum, sicariorum, prostibularumque impurum gregem, quarum ad triginta mille & nomen & vitæ genus publice professas nuperrime accepimus. Hosce igitur omnes, pariter ac delicatulos illos, nitidos ac calamistratos homunculos, quorum unum opus est nihil agere, de Numine unquam cogitasse putabimus: aut si cogitarunt, an adeo mirum, eos, quibus Deum, scelerum vindicem, nullum esse tam opportuna res erat, id primum optasse, ac deinde, ut fieri soleat, vel invitis sibimet ipsos persuasisse? *) Hoc igitur ad tollendum

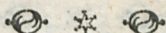
*) Il n'y a rien de plus monstrueux dans la nature, que l'athéisme — ce ne fera point un homme sage, réglé, raisonnable, qui s'avisera de douter de la religion. Ce sera un petit esprit, enflé du succès d'un Sonnet ou d'un Madrigal, lequel lui aura réussi dans le monde; qui croira sottement, qu'il est plus beau de douter de la religion que de s'y soumettre. Ce sera un débauché, qui n'a jamais eu la teste assez libre, ni l'esprit assez net,

humani generis, circa religionem, consensum nullius momenti esse patet: superiora vero in neutram partem constare posse; & quæ aut vera aut falsa fuerint, aperto discrimine monstrari, rem tantæ molis esse existimo, ut mortalium nemo ei expediendæ sufficere queat.

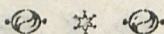
Illud jam videbimus, quæ prima diversis gentibus ac nationibus causa fuerit, ut Numen aliquod esse existimarent. Qua quidem re accurate perpenſa statim apparebit, quantum communi illi, si tamen omnino est aliqua, hominum consensio tribuendum sit. Ejus autem rei triplicem omnino rationem mihi animo ef-

pour juger sagement d'aucune chose. Ce sera un Courtisan, qui n'a jamais rien étudié à fond, & qui ne fait, que quelques chapitres de Montagne, ou quelques périodes de Charon. Ce sera un faux sage, qui n'a de prudence & de conduite, que pour sauver habilement les apparences, bien faire son personnage & jouer parfaitement la comédie. Ce sera une femme enivrée de son mérite & abandonnée à son plaisir, qui n'a d'esprit que celui qu'elle s'est fait de son libertinage. *E Rapino Bailius. Pens. d. T. I. p. 65.*

fingere possum. Nam aut a primis recentis terræ incolis hæc ad ceteros omnes manavit opinio, aut ipsum hoc vel a natura vel ab ejus opifice Deo anticipatum informatumque animis, vel tandem ea ab rerum omnium mundique universi admiratione profecta, & confirmata ratione persuasio est.

Primum igitur ne fuisse credam, cum alia multa tum hoc maxime obstat, quod plerarumque veterum imprimis, quos novimus, populorum religio talis est, qualem ipsi potius effinxisse quam traditam accepisse videntur. Et de hoc quidem postea videbimus. Nunc autem illud intelligi volo, tota re omnino concessa, haud sane multum profici. Altera tum videlicet isthæc quæstio orietur, undenam illi ipsi rei tantæ auctores primum ista hauserint, quæ posterorum omni generi conservanda traderent. Neque interea me fugit, promptos admodum ad ea respondendo nonnullos esse, qui ad divinum isthæc oraculum referre minime dubitant, quo scilicet Deus recentem terræ ab se creatam prolem de suo ipse Numine & natura certam red-

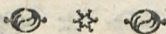
diderit. Qui homines, quemadmodum nos faciles in eo ultroque sibi assentientes habebunt, ita illis, quibus ab sacris libris mens erit aliena, fidem frustra facere conabuntur. Neque enim aut qui primi Deum esse crediderint, primos omnium homines fuisse, aut illud ipsum Numinis ministerio edoctos facile fatebuntur. Et nimirum in istiusmodi rebus, singularia Dei oracula adpellanda, minime censeo.

Neque jam magis placet alterum illud, quod nonnulli existimant: Numinis aliquam notionem ac veluti sensum hominum animis principio ingenitum & quasi insculptum esse, quo, sine rationis ope & auxilio ducerentur. Cujus opinionis, nisi fallor, primus apud veteres jam auctor Epicurus extitit. Is enim omnes homines statuit habere Deorum, sine doctrina, anticipationem, quam *προληψιν* adpellavit. Idemque e recentiorum numero iis visum fuit, qui hominum menti a natura rerum quasdam notiones ingenitas esse crediderunt. Quos tamen multum abest, ut omnes eodem loco habendos censeam. Nam quæ Lockius in præstantissimo, de

intellectu; libro multa bene & præclare contra ingenitas notiones disputavit, ea ad Leibnitium, quamvis illas admittentem, minime pertinere istosque tam præstantes viros re consensisse ac verbis tantummodo discrepasse, mihi persuadeo. Et profecto, cur ego quæcunque sciri possunt, ipsamque adeo Numinis notionem insitam ingenitamque hominum animis esse minus dicam, cum vera omnia in mente involuta existant nec aliunde isthuc inferantur, sed ipse cogitationum contentione eliciantur? *)

Sunt autem alii, qui Numinis istam notionem minime ratione, verum sensu, constare; proprioque quodam & interno lumine animis innatescere existiment. Contra quæ etsi multa sunt, quæ copiose differere possemus, tamen, quia certis finibus circumscribimur, pressius omnino agendum, nec res explicandas verum attingendas modo censemus. Dico igitur, quod in iis rebus omnibus, quæ sensu percipi dicuntur, re-

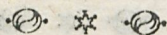
*) Vid. *Moses Mendelssohns Abhandlung über die Evidenz, in metaphysischen Wissenschaften; erster Abschnitt.*

perire licet, in isthanc minime quidem convenire. Neque enim sentiri ulla res, nisi per sensuum instrumenta, potest. Hoc autem ita fit, si impulsæ illa & concussæ quodammodo re quadam illius speciem animo adferunt. Notionis vero ipsius ac speciei ea natura est, ut rem animo tanquam præsentem sistat. Quorum neutrum profecto hic contingit. Qualis enim aut ubi ille sensus sit, quo Deum esse nobis innotescat, nemo unquam dixit, nemo dicturus erit. Sensum nunc non rei ipsam formam & imaginem dico, sed instrumentum, cujus ope ac ministerio illa in mente excitatur: qualis est visus, oculorum acies, nares, olfactus & sic porro. Quod si quis parum id referre putet, ut sciamus, qua via rei alicujus imago ad animum pervenerit, modo adesse constet, ne hoc quidem a me impetrabit, ut Dei notionem eorum similem esse, quæ sensu continentur, ullo modo fatear. Nec interea diu quærenda mihi puto, quibus in eo recte me facere ostendam. Modo isthæc legentibus in memoriam revocatum volo metaphysicorum illud: nullius rei, nisi indivi-

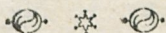
duæ, quæ sit ac existat, præsensque & coram
 quasi sua vi impellat sensuum instrumenta, ima-
 ginem apud animum existere, ceterarum vero
 notionum rationem solam effectricem esse. Jam
 vero, qui, Deum esse, sensu intelligi volunt,
 non ipsum Dei Numen præsens, veluti ceteras
 res nobis circumjectas, ferire sensus, quod plane
 absurdum foret, existimant. Nam Dei notio-
 nem habemus illam quidem; ideam, id est,
 imaginem aut simulacrum non item. *) Sed
 qui sensu illam constare putant, hoc nimirum
 sibi volunt, sine rationis auxilio sensu quodam
 nobis innotescere, quod Deus sit ac existat. De
 quo, ut verum fateor, quanquam Dei ipsam
 naturam sensu percipi, abhorrere ab ratione
 existimo, tamen ejus, ut hoc utar, *existentiam*
 eodem modo intelligi, mihi quidem haud paulo

*) Quæ partim sensu interno & conscientia,
 partim alio quocunque modo intelliguntur,
 quorumque conformatio insignita animo & im-
 pressa intelligentia, proprie *notio*, auctore Ci-
 cerone, *Top.* 5. dicitur, quemadmodum, re-
 rum concretarum & sensus ferientium *ideæ*
 sunt. *Ernesti initia doct. sol. metaph.* §. 35.

ineptius videtur. Quis enim earum rerum, quæ sub sensus cadunt, ullam esse, nisi hoc ipso intellexit, quod illius ideam delatam sensibus, mente atque animo hausit? Ita ego hæc legens, & literas istas & membranas existere ignorarem, nisi oculis vidissem aut manibus contrectassem. Et nunc certe, cum eadem hæc esse, scio, non sentio equidem, sed scio. Quod enim hic sensu constat, res ipsæ sunt, quarum vim apud animum experior, ab illarum existentia minime separandam. Ita fit, ut, Dei notionem sensu constare, ac ipsam præsentem Numinis vim sentiri, una atque eadem res habenda sit.*) Sed falsum hoc, ergo & alterum.

*) Prope igitur est, ut Epicurum hoc animadvertisse putem, ideoque ad tuendam, quam statuebat, Deorum anticipationem imaginum portentum excogitasse. „Cum infinita, (*in-* „*quiebat,*) simillarum imaginum species ex „innumerabilibus individuis existat, & a Deis „affluat, (*ita recte emendavit Davifius*) cum „maximis voluptatibus in eas imagines men- „tem intentam, infixamque nostram intelli- „gentiam, capere, quæ sit & beata natura „& æterna.„ CICERO de Nat. Deor. I. 18. conf. ennd. ibid. Cap. 37. & 41.

His adde, quod omnis enunciati, quo verum aut falsum quid significatur, ea natura est, ut sensum omnino omnem fugiat. Nam quod nonnulli existimant, animis hominum a natura infixas & insculptas esse quasdam rerum prænotiones, proprio quodam & interno lumine splendentium, quarum adfensio non cogitationum contentione verum sensu quodam efficiatur, id mihi secus videri fateor. Et partes quidem re ipsa, quam constituunt, magnitudine inferiores esse, & quæ alia multa hic adferri solent, etiam iis, qui tardiori sunt ingenio, statim adparere, non negabo. Sed tamen illud ipsum aliquando, non sine rerum instituta collatione effectum esse, contendo, quanquam aliter jam nobis videri possit, apud quos scilicet res jam frequenti usu in consuetudinem abiit. Quin ne binorum quidem duplicato numero quaternarium constare, ullum hominem per se primum intelligere puto, nisi antea, quem singulorum binum, eundem binorum quaternis numerum sufficere judicaverit.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

PRÆLECTIO
ALTERA.

PHILIPPUS

PHILIPPUS

PHILIPPUS

PHILIPPUS

PHILIPPUS

PHILIPPUS

PHILIPPUS

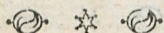
PHILIPPUS

PHILIPPUS

Meministis A. O. O. H. de argumento ab hu-
mani generis consensione petito, quo nonnulli
in statuendo Numine aliquo utuntur, nudius
tertius me ingressum dicere, primum ipsam illam
consensionem attigisse, de qua nemini certo
constare posse judicavi, ac progressum deinde
ad ortam Numinis apud diversas gentes ac na-
tiones persuasionem, illud egisse, ut ostenderem
nec traditam ab ipso Numine hominibus illam
opinionem fuisse, nec insculptam principio in-
genitamque animis. Quam posteriorem partem,
uti imperfectam tum nec absolutam reliqueram,
ita peracturus nunc pergo.

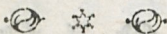
Conatus erat nuperrime apud Anglos *Hen-
ricus Homius*, haud vulgaris ingenii vir, opi-
nionem isthanc desertam pæne, ut putabam, re-
lictamque adferere. At quibus argumentis ni-
sus? Falsum, inquit, istam Dei notionem,
quod nonnulli existimant, metu ac malorum
formidine ortam esse. Non enim mala solum
noxiaque verum & benigna sibi maximeque

propitia Numina omni tempore humanum genus coluit. Nec interea, quod metus non potuit, illud ratio effecisse credenda est. Nam & apud efferatas immanitate nationes Numinis illum cultum reperire licet, apud quas vix probabile est, tantum rationem valuisse. *) Quæ partim incerta sunt, partim futilia. Primum igitur unde constat, omnes terræ gentes ac nationes Numinis aliqua religione imbutas esse? Deinde vero ratione illud, quod sensui tribuit, effici non potuisse, existimat quidem, sed non probat. Tum enim demum Dei notionem sensu contineri, negari non poterit, si quis aut ejusmodi sensum ineffe in homine certis argumentis indicis que ostenderit, aut non tantum minus probabile esse, sed fieri penitus non potuisse, probaverit, ut alia quavis ratione ea primum persuasio orta fuerit. Quod autem cujusdam Siberiæ populi, quem *Wogulzoun* dicit, exemplum profert, rei explicandæ parum accommodatum est. Nam & narrantis fide nititur, & eorum solertia, a qui-

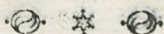
*) Vid. Versuche über die Geschichte des Menschen, von Heinrich Home. T. II. Cap. I.

bus illud peruestigatum fuit. Ac si istiusmodi rumoribus pugnandum foret, res maxime mirabiles ac portentosas obtinere, haud sane difficile fuerit. Sed dabo, si libuerit, rem, uti fertur, ita vere accidisse; num etiam, quod Homius inde colligit, effici, necesse erit, ut fatear? Haud certe id quidem magis, quam ea omnia sensu constare dicam, quæ multa ac innumerabilia fere animus perspicit, quorum momenta & rationes explicare tamen minime potest. Eorum autem, quanquam & philosophi sensum dicunt, non tamen eum putant, quem solum, si accurate loqui velimus, ita nominari fas est, rerum impulsu constantem totum, nec rationibus nitentem, vel clandestina vi animum vel aperte moventium. Cujusmodi multorum Dei sensum esse lubens fateor, & ejus fuisse, quem Homius laudat, Siberiæ gentis, non fateor modo, sed contendo. Age vero, quæ rerum momenta adsunt, sed non clare perspiciuntur, conquire, & involutam animo notionem explica, tum vero sensum istum videbis dispa-

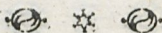
rere totum ac evanescere. Cujus rei illustre habet exemplum ipse Homius, Gronlandiæ incolam e Cranzio inducens minime philosophum, sed de natura Dei non aliter, ac philosophum decebat, disputantem.

Atque illud ipsum sensisse videtur Homius: Et occurrere studet huic incommodo, sed nihil agit. Isthunc enim Numinis sensum, quemadmodum ceteros sensus externos, abditum & inclusum quodammodo latere ait, donec re quapiam extranea concitetur. Quemadmodum igitur, ita inquit, in tenebris remotoque omni lumine oculi nihil vident, ita sensus iste apud rudem & non cultum humanitate hominem sopitus delitescat, nisi aut terribili tonitrus fragore aut contremiscente terra, vel simili quopiam evento, excitetur. At, quæ ista tergiversatio? Utitur in dissimili causa rei dissimillimæ comparatione. Neque mirum est, deficiente lumine nihil cerni, siquidem ipsum lumen est, quod de summis corporibus in oculos incurrens videmus. Quod longe aliter est in ista Dei notatione. Neque enim rudis ille homo exaudito

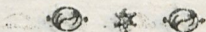
tonitru Numen ipsum sentit, sed eorum, quæ expertus fuit, causam aliquam esse debere, eamque eximia vi potentiaque præstantem, apud se meditans ipsum, concludit atque efficit. Et fortasse ne Deum quidem cogitat, sed potius malum quemdam geniũm hominibusque infestum. Quidquid vero fuerit, sensus certe non est, sed ratiocinium.

Tertium fuit ac postremum eorum, quæ in causis illis numeravimus, ob quas ista de Numine aliquo persuasio orta videri possit, ut rerum mundique universi contemplatione in istam primum cogitationem incidisse homines arbitramur. Id autem inprimis probabile mihi videtur veterum populorum religionem intuenti. Verum totum hoc, ut res postulare videtur, explicari, magni voluminis esset. Quare in hac etiam parte modum adhibiturus, ad illud tantummodo animum adverti velim, quod in hoc uno tandem vetus religio omnis fere conveniat, ut causarum, quibus naturales eventus continebantur, ignoratio, istam, quam videmus, innumerabilem Deorum multitudinem pro-

duxerit. Huc enim profecto spectant Numina, quæ credita a veteribus cultaque sunt, prope omnia. Nec enim fere Deum aliquem reperire licet, qui non certos naturæ motus regat, certo muneri præsit, quod, non sine Numinis alicujus auxiliò administrari posse, rudis antiquitas necdum physicis imbuta, credidit. Quæ igitur ratio philosophos adduxit, ut naturam aliquam unam ac præstantissimam esse crederent, quæ & principio hancce rerum omnium universitatem condidisset, ac conditam jam conservaret, summaque vi & sapientia cælum omne, solem, lunam, sidera, terras, maria, flumina & animantium omne genus regeret ac tueretur, eadem certe prima extitit ceteris hominibus, ut non unum aliquem Deum rerum auctorem ac gubernatorem omnium, sed plurimos, & prope innumerabiles, Deos fingerent. Neque enim hoc adsequebatur primorum hominum infantia, ut unam eandemque naturam tot rebus simul perficiendis sufficere intelligerent: sed partim ea ipsa, quorum motus mirabiles & perennes viderent, divinæ naturæ esse, partim

Numinis cujusdam vi & impulsu agitata crederunt. Quin etiam iis rebus omnibus, a quibus aut insignem fructum aut calamitatem ad hominum genus permanere experti fuerant, divinum cultum & honores decrevisse certum est. Plerique igitur omnes veteres populi & nationes Solem, Lunam, atque sidera in Diis habuere, tum ob præclaram eorum speciem ac pulchritudinem, tum propter constantem motum, conversionemque dierum ac noctium, temporumque vicissitudinem, efficientem, & salutari quadam vi conservantem omnia atque augmentem. Hinc etiam Neptunus modo iratum mare fluctibus attollens, modo suspide tumida æquora placans, hinc fluminum perenni aqua labentium Numina, hinc fontium, quorum subita e terra eruptio divini quiddam habere existimata fuit, Najades, hinc montium Oreades, hinc silvarum, quarum, inspirante arborum ramis vento, leniter susurrantia folia, & subobscuri luminis horror, nescio quo gratissimo non admirationis modo, sed augustæ religionis sacrosensu mentem percellunt, Silvanorum, Fauno-

rum, Satyrorum, & Dryadum innumerabilis
multitudo. *) Hinc non præstantium modo

*) Quæ super hoc argumento apud Senecam
me legisse memini, tam præclara sunt, ut
non ipsius verbis me usum fere poeniteat.
Nec temperare mihi possum, quin locum ta-
men hic subijciam, quo rei nostræ multum
auctoritatis accidere intelligo. „Si tibi oc-
„currit vetustis arboribus, & solitam altitu-
„dinem egressis frequens lucus, & conspectum
„cœli densitate ramorum aliorum alios pro-
„tegentium submovens, illa proceritas silvæ
„& secretum lœbi & admiratio umbræ, in
„aperto tam densæ atque continuæ, fidem
„tibi numinis facit. Et si quis specus faxis
„penitus exelsis montem suspenderit, non ma-
„nufactus, sed naturalibus causis in tantam
„laxitatem excavatus, animum tuum quadam
„religionis suspitione percutiat. Magnorum
„fluminum capita veneramur, subita ex ab-
„dito vasti amnis eruptio aras habet. Co-
„luntur aquarum caleptium fontes, & stagna
„quædam, vel opacitas, vel immensa altitudo
„sacrauit. Si hominem videris interritum
„periculis, intactum cupiditatibus, inter ad-
„versa felicem, in mediis tempestatibus pla-
„cidum, ex superiore loco homines viden-
„tem, ex æquo Deos, non subibit te vene-
„ratio ejus? Non dices, ista res major est

magnitudine virorum, qui aut variis inventis hominum vitam sublevarunt, ut Bacchi, ut Triptolemi, ut Aristæi, aut a plurimis malis atque pestibus hominumque & ferarum impetuti sunt, ut Herculis & Thesei, sed & bel-luarum maxime, e quibus aliquam utilitatem caperent, consecratio. Neque enim, uti Cicero ait, virum magnum unquam sine Deorum in-stinctu adflatuque extitisse crediderunt; & enjuscunquæ rei erat tanta vis, ut sine Deo regi non posse videretur, ea ipsa Dei nomen obtinuit. Ita non Fidei modo & Mentis & Virtutis, & similitum, sed Febris quoque, & Or-bonæ, & malæ Fortunæ, templa Romæ extite-runt. Cujuscunquæ denique rei causa latebat, illa hoc ipso & Dei nomen & cultum meruit. Quo ex genere Livii est ille Ajus Locutus, cui, expiandæ nocturnæ vocis causa, quæ, ne a Gallis Roma caperetur, providerent, monuisse dicebatur, ara consecrata fuit. Quo in-

„altiorque, quam ut credi similis huic, in
 „quo est, corpusculo possit? *Epistol. L. V.*
cp. 41.

eptior mihi videtur quorundam hominum la-
 bor, qui omnem antiquæ religionis rationem
 ab uno, non fonte, sed rivulo deducere conan-
 tes, vel translationibus omnia explicant, vel,
 Evhemerum secuti, Deorum natales & sepul-
 cra ostendunt, vel tandem malorum metum ac
 formidinem solam religionis omnis causam &
 originem fuisse probant. Quid ni vero proba-
 rent? Isthæc enim quam graviter aut dicuntur
 aut sonant?

Primus in orbè Deos fecit timor, ardua
 cælo

Fulmina cum caderent, discussaque mœnia
 flammis

Atque ictus flagraret Athos, & qu. f.

Aut hæc :

Parcus Deorum cultor & infrequens

Infanientis dum sapientiæ

Consultus erro, nunc retrorsum

Vela dare atque iterare cursus

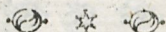
Cogor relictos: namque Diespiter,

Igne cornuco nubila dividens,

Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum.

At, si inter plures causas, hanc unam fuisse fatebimur, etiamne solam fuisse, contendere non desinent? Quod quidem haud minus ineptum mihi videtur, quam, si quis aut Rheno solum aut Danubio nec ceteris simul omnibus fluminibusque mare sustineri diceret. Mihi vero mundi univerti contemplatio, eventorumque insolitorum, seu terrorem incutientium, seu minus, admiratio, communis ejus rei causa fuisse videtur, neque ego in veterum religione omni quidquam video, nisi philosophorum Deum in partes atque membra discerptum.

Quod igitur totius quaestionis fundamentum erat, id nunc tandem, quoad fieri poterat, jactum videtur. Quo brevioribus nobis deinceps esse licebit, quod posito constitutoque illo, quod primum ac praecipuum erat, ut, quae istius consensionis natura esset, ostenderemus, cetera sine magno labore inde colligi posse & quasi sponte manare existimo. Quamobrem hoc, quidquid restat, peragemus, num ista seu plu-

rimarum seu omnium gentium de divina aliqua natura consensio, aut nullam prorsus, aut aliquam, aut eam tandem vim habeat, qua, tanquam iusto certoque argumento, Numen aliquod esse intelligi queat, explicaturi.

Sed quoniam in eo permultum interest, ut ad ejus opinionis originem causamque attendamus, quam triplicem supra rationem constituimus, eam recte, nisi fallor, propositam primum in isthac quoque disputatione servabimus. Primum igitur hoc erat, ut religionem a primis terrarum incolis ad posterorum omne genus permanasse, traditamque & acceptam, fingere, uno tenore inextinctum ad hominum universum genus, & præsens adeo tempus, pervenisse. De quo modo illud repetam, quod supra a me dictum fuerat, eam rem totam, divinorum oraculorum fide niti; quæ sine Numinis persuasionem nulla est; nec ideo unquam ei rei probandæ sufficere ullo modo posse, sine cujus veritate, ipsum, quo solo nititur, fundamentum collabi necesse fuerit. Neque enim argumenta, quibus Deum esse ostendamus, eo-

rum causa conquirimus, quos, Numen aliquod esse, credere oportet, quoniam illud libris facris aeternum religionis suae & cultus monumentum consignasse credunt. Sed ad eam disputationem rudes nos accedere decet, praedictam opinionem omnem excutientes animo, & tantisper oblitos eorum omnium, quae ante didiceramus.

Jam vero iis, qui propterea, quod apud omnes ubique homines divina aliqua naturae notio reperitur, insculptam illam a natura hominum animis exilliant, fatis ad utrumque responsum fuit. Falsum igitur aut incertum, apud singulas terrarum nationes, ne dicam homines, Dei religionem aliquam & cultum extitisse; falsum item, ubicunque extitit, Numinis aliquo sensu illam constituisse. Sed tamen, si utrumque dederim, quo jactari tantopere solita illa hominum in ea re consensus valeat, aut quid conferat suffragiorum multitudo ad persuasionem, equidem non video. Nam si ista vox, quae quidem, quatenus sensu constare dicitur, apud me profusum silet, in singulorum

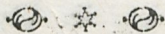

animis obscure tantum muslitat, non loquitur; ecquid omnium æque obscura consensio efficere poterit, ut ab singulis clare exaudiatur? Sin autem sensus ille aperte Deum esse monstrat, ac instar ceterorum sensuum vel nolentes cogit, ut sic esse fateamur, quid tum, quod in simili causa numquam facimus, aliorum adsensum expectamus? An quo certiores fiamus? At nulla firmiter certiorque nec est nec esse potest persuasio, illa, quæ sensum sequitur. Igitur cum cælum suspeximus, illic puro aëre lucere solem, minime dubitamus, quod illius splendorem videmus caloremque experimus. Nec tamen, aliis quid videatur, quærimus, aut omnino curamus. Et recte: nam nisi falsis nos imaginibus continuo deludi putemus, ea quæ sentiendo experimus, esse, tam est certum, quam nos existere: siquidem animus ipsum se non aliter nisi sentiens, externarumque rerum animadvertens impulsus, esse ac vigere, experitur. Quin etiam, cum corruptis, casu aliquo, vel morbo, sensuum instrumentis, vel tandem objecta alia quacunque causa rectum eorum

usum impediēte, res nobis, mutata vel figura, vel colore, vel sapore denique, adparent, quamvis aliis omnibus alia, nobis tamen ea vere talis imago subjicitur. Quod si igitur, paucis enim jam totum hoc complectar, hujus qualiscunque sensus patroni multitudinis illum iudicio probare student & confirmare, ingratam operam suscipiunt, minimeque necessariam. At si primum illa ipsa hominum consensione ducti in illum inciderunt, in eoque expressa Numinis vestigia se deprehendisse existimant, meminerint, haud quidem constare illud, quo nititur, & si vel maxime constaret, illud tamen refugium superesse, haud facile intercipiendum, ut, quem sensum ipsi perhibent, cum nos consulo implicatoque ratiocinio contineri dicamus.

Quæ res sponte me ad tertiam ac postremam partem deducit, qua scilicet restat examinandum, quantum in isthac de divini Numinis aliqua natura disputatione valeat, non tradita ejus rei acceptaque fides, non insculptus hominum animis aliquis sensus, & sine ulla doctrina Numinis anticipatio, sed recta ratio justisque re-

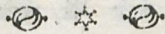

rum momentis five aperte five obscure tacite-
que animum permoventibus orta persuasio. At-
que hic jam locus videtur esse, illius perfi-
cendi, quod supra me facturum promiseram,
ut nimirum dialectico more in argumenti, quod
ratiocinio constat, vim & naturam inquirerem.
Quod tribus, quod ajunt, tantummodo verbis
perficiam; modo ne regula desit, ad quam opus
exigamus.

Omniium, quæcunque vera ac certa cognosci
possunt, rem a principio repetens, duplicem ra-
tionem esse video. Nam aut quid sit, sensu
experimur, aut ratione colligimus. Atque illud
quidem, quale sit, per se clarum est: alterum
rerum inter se collatione instituta efficitur.
Quod tum fit, ubi duabus rebus, quædam inter
se communia esse, propter internam quandam
similitudinem aut conjunctionem, judicatur.
Quo autem rei summa ac ratiocinii omnis quasi
fundamentum continetur, illud ita efferri ne-
cesse est, ut de universo genere aliquid aut ad-
firmari aut negari constet. Atque hoc quidem
ipsum ab arguendo, id est, probando, consue-

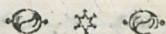
tudo argumentum nuncupavit. Est autem omnis argumenti ea natura, ut dubia res colligatur per id, quod dubium non sit. Quod enim certum per se est, id probatione non eget, nec, quod incertum, ad fidem alteri faciendam valet.

Jam si eorum sententiam attentius confideraveris, qui, ut Numen aliquod existat, hoc certissimum signum putant, quod communis sit illa omnium opinio, isthæ sequenti fere modo conclusa reperies. Quod universi statuunt, id verissimum sit oportet: sed Deum esse placet omnibus; quin igitur Deus sit, dubitari certe non potest. Quod igitur apud Ciceronem ad Epicuri ineptias Cotta, idem nunc ego, per Deum ipsum, de quo agitur, quero, quale tandem hoc sit. Itane vero, quod universi statuunt verissimum? Quem sapientem hoc datum censemus, quod isti non datum ultro sumunt? Hoccinne vero est, quod diximus, ratiocinii fundamentum omne dubium minime esse, id est, aut proprio quodam & interno lumine lucere oportere, ut, simulatque enunciatum fuerit, verissimum ac certissimum esse statim

omnibus adpareat, aut certe non prius ponendum, quam tale esse ostensum fuerit? Isthoc autem ejusmodi esse, tantum abest, ut, quo quis ingenio fuerit præstantiore, eo plura subito occurrant, quæ non incertum modo, sed falsum esse coarguant. Nec vero id mihi credi postulo, nisi jam ita esse docuero.

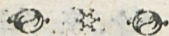
Qui igitur, quod omnibus placuerit, ideo verum esse judicant, vel hoc ita dicunt, quia ipsam credunt fatentium aut negantium confessionem rerum vel veritatem vel falsitatem sequi atque illa quodammodo effici, aut quod homines simul omnes in nulla umquam re falli posse existimant. Quorum alterum absurdum est, alterum aut falsum aut quam maxime incertum. Et priorem quidem partem attingere profus supervacaneum fuerit, nisi forte non necessariam, non constantem nec perpetuam rerum naturam esse, sed ex hominum opinione pendere putemus. De altero illud dicam; me mirari, quæ res tantam omnium confessioni vim tribuat, ut omnis erroris expertus & immunis habenda esset. An ego singulos homi-

nes labi, decipi, falli posse, ab eaque forte ne unum quidem excipiendum fatear; universos autem, qui tamen singulis constant, numquam, nisi quod verum sit, videre & iudicare credam? At quam facile mihi esset ostendere, unius hominis sæpe iudicium plus quam ceterorum omnium opinionem valere? Qui igitur temporum dierumque & noctium vicissitudinem non orbis, verum solis conversione effici, homines ad unum omnes aliquando iudicaverunt, diuque in eodem permansissent errore, nisi Pythagoræ magnum ingenium extitisset, ii turpiter falli fuerunt, primus autem ille solusque verum vidit. Quæ res quum temporum immanitate intercidisset, denuo vindicata assertaque a Copernico magnas in vulgo usque renitentium turbas dedit, hoc autem ipso tempore a paucissimis quibusdam accepta servatur, longe plurimam maximamque partem aut omnino latet aut adversam habet.

Quod si vero in omni hominum circa quamlibet rem consensione parum ita omnes credere

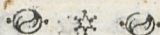
K

aut sentire refert, nisi ejus opinionis causa atque ratio expensa fuerit, quanta demum demerita foret, caeca fide amplecti ea, quae ceteri probant, ipsique illi consensio eam tribuere vim, quam totam a persuasione habet argumentis ac rationibus nixa? Aut quae ista animi inbecillitas, aliorum iudicium praefere suo? Quod scite admodum non nemo dixit, non minus ineptum fore, ac, si quis suos sibi oculos evelleret, quo possent quodammodo aliorum uti. Et si recte, nemini vel sapientissimo temere, nec probe examinatis rerum momentis, credendum summi philosophi praeeperunt; quid de iis iudicabimus, qui maximis gravissimisque in rebus non doctissimorum hominum iudicium, sed imperitae plebeculae levitatem tanti aestimant, ut porro inquirere inutile, dubitare vero etiam nefas putent?

Sed non desunt jactare illa: *vox populi, vox Dei, nemo omnes, omnes neminem fallunt*, & similia. Quae profecto omnia speciosius dicuntur, quam verius. Quin igitur fatemini, qui omnium consentienti voci nihil non tribui-

tis, nec suffragia ponderanda verum numeranda
 ducitis, tanto majorem rerum probabilitatem
 existere, quanto propior sit consensui assentien-
 tium multitudo. Quid autem? Qui, exceptis
 paucissimis quibusdam, reconditis remotisque a
 profanorum aspectu sapientiae sacris imbutis
 hominibus, omnes, colores tanquam materiam
 aliquam in rebus inesse, aut res ipsas nobis cir-
 cumjectas non earum imaginem animum sentire
 credunt, non falluntur, non fallunt? Videtisne
 porro, quanta sit terrarum vastitas, quamque
 parvus, immo quam nullus, cum ceterorum
 multitudine collatus eorum numerus, qui non
 divinam modo aliquam naturam, sed praestan-
 tissimam illam, &, quod maximum est, unam
 colunt? Horum igitur paucitatem aspernabimur.
 Nam quae nobis absurda videtur, fallorum &
 commentitorum Deorum innumerabilem multi-
 tudinem colentium, opinio videlicet vox Dei
 est. Ne fallimini boni viri! Non in comitiis
 res agitur, ut, quod multitudini placuerit, ra-
 tum sit. Non in foro, ut veri, testium con-
 fessione, convincamur. Sed ad quaeritur, quid

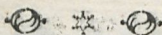

recta ratio jubeat velitive, quid recuset. A quo quidem sanctissimo angustissimoque orbis concilio proletariam turbam arcens, suffragia ceterum equidem non numerabo verum aestimabo.

Atque ut jam penitus animum meum aperiam, nubesque illas & caliginem dispellam, quæ plerorumque adhuc oculos urgent, non tantæ dementiæ ullum hominem umquam extitisse credo, qui illud vere sibi persuaderet, quiddam universi crederent, id falsum esse nullo modo posse. Quid enim ineptius cogitari unquam queat, quam, cum errare singuli homines possint, plurimos non posse, aut si plurimi, non universos? Sed cum ad finiendas, in communi vita, lites atque dissidia, hoc ita constitui necesse fuerit, ut verum id haberetur, quod certo testium numero esset confirmatum, eam paulatim huc tractam rationem ab nonnullis existimo, non videntibus, quantum differret rationis auctoritas ab rerum gestarum fide. Est enim vere tantummodo rerum gestarum fides, quæ testium integritate tota nititur: at eorum, quæ ratio aut vera esse aut falsa osten-

dit, fides nulla. Atque uti oculis quodammodo videre pro altero alter potest, ita pro altero ratione uti ac iudicio nemo potest, certe nemo debet. Istum autem errorem illorum temporum vitio invaluisse, quibus, quid in religione, quid ipsa philosophia verum esset, suffragiis aliquoties fuit decretum, mirabile non est; at nostra hac ætate, qua, quid in omni re aut credere velit aut statuiere, cuius integrum est, istiusmodi vinculis ingenia deprimi & coerceri, illud vero minime ferendum. Quid? quod nonnisi tum testimonii omnis aliqua incipit esse auctoritas, cum rationibus agi nequit. Neque enim iudicem ullum testium confessionem desideraturum puto, si causam explorare, rationesque excutere ipse valeret. Quo magis nos pudeat philosophos, nostro uti iudicio nolentes, aliorum expectare testimonium, nobismetipsis nihilo magis ratione ac iudicio valentium.

Queris, num ergo hominum in qualibet re confessionem, nullius profus ad persuadendum, momenti esse putem? Non is sum, qui isthoc vel credam, vel ab aliis dictum, omnino

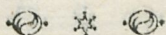
probem. Quare inunc, quid sentiam, dicam,
 quam potero brevissime. Quamquam illam
 equidem semper persuasionem maximi feci, quae
 a propria cujusque intelligentia profecta, nec
 aliunde accessita esset, numquam tamen aliorum
 iudicium per se negligendum existimavi. Nec
 parvam, meo quidem iudicio, vim habet aut ad
 dissidentiam opinionum diversitas, aut ad per-
 suasionem consensus. Id vero tanti non est,
 ut, quicquid a ceterorum opinione abhorreat,
 abjectum velimus, nostro quamvis solo iudicio
 probatum, aut creditum temere, quod aliis pla-
 cuerit, nostra invita ratione & quodammodo
 recusante. Neque enim consensus ista cum ra-
 tione contendere ullo modo potest. Nam tum
 nonnisi vim aliquam habet, cum rem nondum
 ipse examinaveris. Neque vero ad certam per-
 suasionem valet, sed tantummodo ad probabili-
 tatem, & ne hoc quidem, nisi, quid sequatur,
 appareat. Quod in isthac de Dei Numine qua-
 estione, quale sit, antea doctumus. Quamobrem
 illud vere affirmari posse existimo, multum ist-
 hanc inde opinionem commendationis nancisci,

magnamque ipsa consensione veri probabilitatem habere. Atque ex toto hoc genere illud emergit, maxime naturalem illam esse, & paulum de rebus cogitanti sponte ipsam sese offerentem. Quod nisi ita esset, haud fere probabile foret, a tot illam populis gentibusque inventam creditamque semper fuisse, aut tot seculorum intervallo confirmatam. Quod igitur apud Ciceronem Lucilius, in hoc scilicet orator magis quam philosophus, pronuntiat, id immutatum paulum in hac causa verissime dici arbitror: opinionum, *fere semper*, commenta delet dies, *naturæ judicia* confirmat.

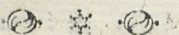
Quid autem jam cunctamini, vos nunc appello, qui aut veram istam aut creditam falso hominum consensionem argumentum satis firmum habuistis, cur Deum esse existimaretis, quid igitur cunctamini hoc, quidquid est, totum abjicere, aut certe non plura aestimare, quam fas est? Haud equidem vos, optimi viri, vitupero, quorum mentem consiliumque probum, causam justissimam, esse video. Laudo studium vestrum, optimum sine ac præstantissimum, de

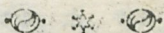
religione bene merendi. Sed hoc dolco, quod, nimis causa vestra metuentes & quodammodo diffisi, pessimis interdum illam armis propugnare videmini. Enimvero desperata causa est, certe non optima, anxie solliciteque omnia undique conquiri, qua veri modo remotam aliquam obscuramque speciem habent. Quod si non desunt alia rationes, ut certe non desunt plurima gravissimaque, quibus Deum esse facile ostendamus, quid opus est, ea sumere, qua nemo dabit, data nemo probabit. Fuit illud tempus, quod, ne unquam redeat, immortalis Dei benignissima cura cautum spero, fuit ergo tempus illud, quo boni quidam viri optimam causam eam judicarent, qua plurimis rationibus argumentisque confirmata esset: bonis an malis, id scilicet haud curabant. Nunc vero in ista tanta literarum luce, qua, dispulsa pristinae barbariei caligine, tempora nostra colustravit, isthaec, quo major, eo suspectior seculitas. Quo magis erit providendum, ne de religione, optime cum velitis, pessime tamen mereamini.

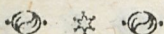
Videtis, quantopere indies eorum numerus
augeatur, qui toto animo ac viribus religionem
omnem sublatam volunt cupiuntque, ac dudum
fustulissent, si per illos stetisset. Audivistis il-
lorum clamorem, experti estis nefarios cona-
tus, infamiam & furorem, nec humanum, nec
tolerabilem. Jam pridem aluit isthæ in visce-
ribus suis hominum portenta ingeniorum ferax
quidem, sed levitatis fumæ Gallia mater at-
que altrix. Non jam tecta serpit, non pede-
tentim vel labitur vel procedit pestis illa, sed
arrecto capite ingreditur. cæco impetu fertur,
fremit, ruit, grassatur, profternitque omnia.
Vidi ego, isthoc propemodum superioris anni
tempore, Voltairium, tremebundo passu ambu-
lantem, immo latere gravem & interclusum
fere spiritum ægre anhelantem, fractaque voce
muliebres & inconstantes sonos edentem. Ma-
ximus ille & hujus nostræ ætatis & superiorum
temporum fortasse omnium vir esse poterat, nisi
ingeniosus esse quam bonus maluisset. Nunc
autem senex ille decrepitus, quem jam jamque
fracto & clumbi cornore prolapsurum juraveris,

non anteactæ vitæ, non impiorum, non obsecrissimorum scriptorum pœnitens, sicuti instituerat, ita de Deo hominumque genere pessime mereri pergit. Quid igitur mirum, istiusmodi hominem, uti ferunt, tonante cœlo ac fulgurante despondere animi & meticulosæ aunculæ instar latibula quærere, aut ad imminentis mortis adspectum contremiscere totum & horrere, qui toties tamen totiesque & animorum simplicem naturam & æternitatem ludificatus esset? Neque vero ille, quanquam oppido nequam, pessimus tamen est. Nam & multa bona & præclara habet, & Numini ipsi, quod toties conviciis probrisque lacerasset, in vestibulo facellum extruxit, istisque verbis, quæ insculpta ibi legimus, dedicavit: *Deo crexit Voltaire.* Hunc autem se nobilis ille astronomus De la Lande, alicubi per sermonem gloriatus est, effecisse, ut rubore pudorem fateretur, quod Numen aliquod esse existimaret. Veruntamen istos & eorum similes alios non odi, sed multo magis miserear. De Dideroto vero, quid sentiamus? qui eodem illo tempore, quo in Belgio

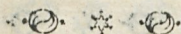

verfabar, contra Dei Numen ac religionem
omnem, ibi quotiescunque occasio aut ferret
aut negaret, non facetiis aut disteriis, sed di-
ris & execrationibus horrendo more declama-
vit. Itaque etiam Parisiis populares ejus au-
divi fatentes, tanto hominem furore percitum
agitari, ut, si rerum status & conditio ferret,
impietati cæde & vastatione straturum viam
existimarent. Et quid conjunctissimum illi sy-
stematis naturæ auctorem memorem? qui si
umquam philosophiæ elementa prima didicisset,
ineptissimum & erroribus ferula luendis scaten-
tem librum certe numquam vulgasset. Quod
non ideo dico, quia nos libellum contra illius
ineptias conscripsimus, sed quia obtusi capitis
multos homines reperiri scio, quibus ille ma-
gnus philosophus videatur. Isti igitur eorum-
que similes innumerabiles alii, per speculis
distributi, insidiantur & expectant, donec ab
iis, quibus religio curæ est, inconsiderate di-
ctum aut factum aliquod excipiant, quod bonæ
causæ detrimento circumferant atque exagitent.
Qui si vos tantillum a recta ratione deflexisse

fentient, continuo clamorem tollent, captam religionem per triumphum ducent, veram esse negabunt, quæ nisi istiusmodi adhibitis artificiis salva esse non possit. Et erunt, qui credent, quanquam stultissime, sed tamen credent. Ita vobis metuendi sunt illi hostes, qui, nisi imprudentia vestra adjuti, diu multumque religionem oppugnabunt, sed tamen nihil proficient. Quare, si sapitis, non nimis religionis causæ metuentes ac trepidi suffultam adminiculis volētis, quibus fallitas sola indigeat; nec suppetias feretis ullas, nisi quas sana ratio & philosophia ministrabunt. Scilicet injustissimus est timor iste nec qui optimæ causæ conveniat. Et possim dicere, qui vobis multo magis sunt hostes metuendi: & dicam per Deum, non ridendo verum serio, quando invidiosum est ridere, & in re seria non semper opportunum. Nostis, sine dubio, philosophorum, si Deo placet, & theologorum, si Deo placet, lepidissimum agmen, qui Gallica levitate delicatulo pede rerum superficiem eleganter perstringunt, qui solidiorem cibum nauseantes liquore aluntur & alunt, qui

Wolfii barbariem identidem crepant, qui Leibnitii monadem concoquere nequeunt, quam nec aspectabilem oculis, utut palpebras distenderis, nec tractabilem adeo manibus esse queruntur. Noctis, inquam, hominum genus illud, quod nescio quo divini spiritus instinctu afflatuque actum, libros sacros non interpretatur, quod sine linguarum & grammaticæ, quas funditus ista natio ignorat, peritia fieri nequit, sed pro lubitu & qua pollet ligandi ac dissolvendi auctoritate in quemvis sensum rapit ac torquet, atque interea, *Semlerum*, *Tellerum*, aliosque nefanda sceleris societate constrictos, jam pridem in religionis interitum conjurasse, misere lamentatur. Hosce igitur bonos viros & religionis amantissimos magis infensissimis hostibus metuendos vobis edico. Quibus nisi maseule obsteteritis, philosophiam primum corrumpent ac contaminabunt, cujus fati bona religio non diu superstes manebit. Sed non facient, non impetrabunt, neque, ita enim spero, adspiciam oculis meis detestabilem hominum triumphum, nec feres, o immortalis Deus, *Ernestium*, *Tel-*

lerum, nec feres Semlerum & amantissimum
tui, & sanæ religioni consultum maxime cu-
pientem, impuri gregis clamore & conviciis ob-
tundi. Vindicabis tandem sanctum tui Numi-
nis cultum ab istorum hominum atrocibus stu-
diis, commentisque & erroribus non suis pur-
gatum omnibus pristino candori & simplicitati
restitues.

Quod restat, gratias vobis ago A. O. O. H.
quas possum maximas, pro ea qua ad audiendum
me & novissime & nunc iterum benevolentia
huc confluxistis, neque ipsum & bonum virum
post me ex hoc ipso loco super jucundiori ar-
gumento deinceps verba facturum vobis etiam
atque etiam commendo.

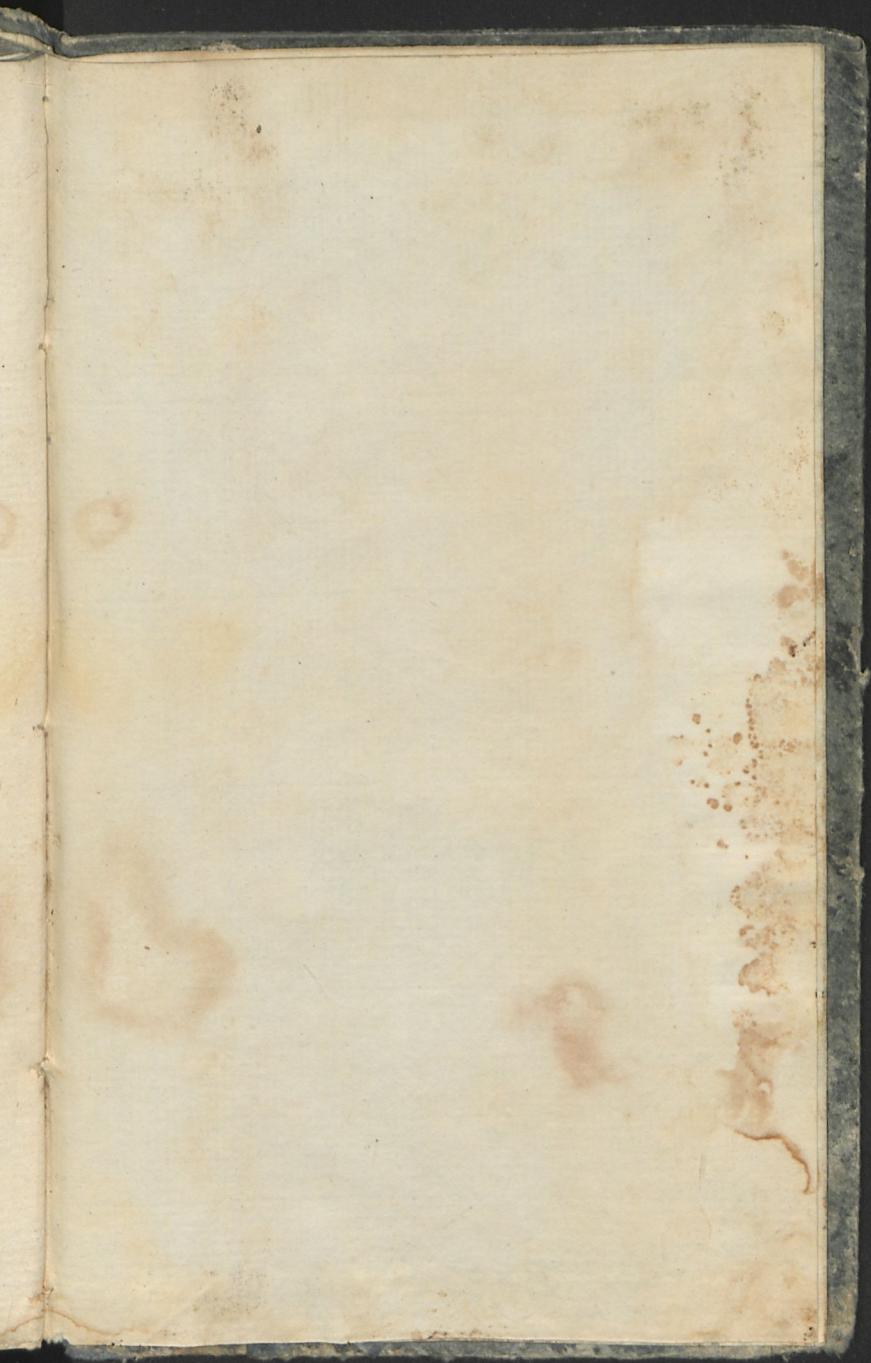
CORRIGENDA:

- Pag. 24. lin. 19. Sunt autem illa: lege, illi.
— 115. — 14. ut fieri soleat: — solet.
— 119. — 10. sed ipse: — — ipsa.
— 121. — 14. ut verum fateor: — fatear.
— 138. — 14. inextinctum: — inextinctam.

CORREKTURA

Das ist die 1. Korrektur des Textes, die
— 2. — 3. — 4. — 5. — 6. — 7. — 8. — 9. — 10. —
— 11. — 12. — 13. — 14. — 15. — 16. — 17. — 18. — 19. — 20. —
— 21. — 22. — 23. — 24. — 25. — 26. — 27. — 28. — 29. — 30. —
— 31. — 32. — 33. — 34. — 35. — 36. — 37. — 38. — 39. — 40. —

Fe 787

80

ULB Halle

3

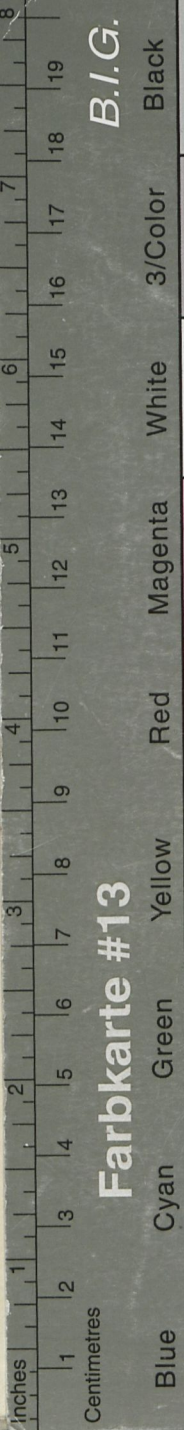
003 559 637

f

bay

B.I.G.

Farbkarte #13

IOH. IACOBI HOTTINGERI
DISPUTATIO
STOLPIANA

DE
SENSU HONESTI.
Cum animadversionibus EHLERSII V. Cl.
quibus responsum est.
ACCEDUNT
PRÆLECTIONES ACADEMICÆ DUÆ
IN QUÆSTIONEM
AB STOLPIANI LEGATI CURATORIBUS
ANNO MDCCLXXIV. PROMULGATAM,

TURICI,
Litteris Orellii, Gesneri, Fueslini & Socci.
MDCCLXXVI.